

Dr. ZAKIR HUSAIN LIBRARY
10258

TARIKH-I-SALATIN-I-GUJARAT

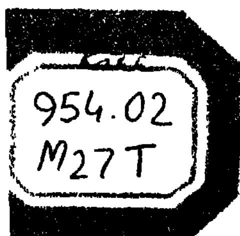
By

MAHMUD BUKHARI

Edited with
INTRODUCTION AND NOTES
By

S. A. I. TIRMIZI, M.A.
ASSISTANT DIRECTOR, NATIONAL ARCHIVES
NEW DELHI

With a Foreword by Dr. Tara Chand

DEPARTMENT OF HISTORY
ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY, ALIGARH

TARIKH-I-SALATIN-I-GUJARAT

TARIKH-I-SALATIN-I-GUJARAT

By

MAHMUD BUKHARI

Edited with

INTRODUCTION AND NOTES

By

S. A. I. TIRMIZI, M.A.

ASSISTANT DIRECTOR, NATIONAL ARCHIVES

NEW DELHI

With a Foreword by Dr. Tara Chand

DEPARTMENT OF HISTORY

ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY, ALIGARH

ASIA PUBLISHING HOUSE

BOMBAY · CALCUTTA NEW DELHI MADRAS

LUCKNOW · LONDON · NEW YORK

Publication of the Department of History No. 23

Printed at the Aligarh Muslim University Press Aligarh (U. P.) 1964

To

The Memory of Mahmudabad

FOREWORD

Mr. S.A.I. Tirmizi's discovery of the manuscript of the *Tarikh-i-Salatin-i-Gujarat* by Sayyid Mahmud Bukhari adds to the slender collection of original works bearing on the medieval history of Gujarat. Among the principal authorities so far known are two Mirats—Sikandari and Ahmadi, and Vali's *Tarikh* in Persian and *Zafar Al Walih-bi Muzaffar wa Alih* in Arabic, constituted the mainstay of historians. Their narratives were eked out with the help of secondary sources like the compilations of Firishta, Abul Fazl, Badaoni and others. Travellers accounts, foreign notices, epigraphical and numismatical material threw additional light upon the history of Gujarat.

The *Tarikh-i-Salatin-i-Gujarat* is an additional source of knowledge written by a contemporary author who lived in the closing years of Gujarat's independence. This Persian history is not large in volume. In fact, the manuscript consists of 21 folios with 15 lines a page. But it is of value both in what it corroborates and what it corrects.

Mr. Tirmizi has carried out the work of editing with much ability. He had only one manuscript to edit from. Unfortunately, the history is not only sketchy, it has not been written in the chronological order. The editor has supplied the necessary apparatus criticus, pieced together the life of the author, indicated the points of interest in his work, and given a summary of the history of Gujarat. He has taken pains to compare the statements made by Sayyid Mahmud with what other authorities have stated.

The Persian text has been carefully prepared and necessary emendations and corrections have been given in foot-notes.

I am sure Mr. Tirmizi's edition will prove useful to the writers of Indian history of the early middle age.

Tara Chand

New Delhi
14th May, 1960.

PREFACE

The *Tarikh-i-Salatin-i-Gujarat* of Mahmud Bukhari, reproduced from the *Medieval India Quarterly* (Vol. V, No. 1), is a short chronicle of the Sultanate of Gujarat. In spite of its small size it is of considerable historical value in as much as it constitutes one of the primary sources for the history of medieval Gujarat. It confirms and at times corrects the statements of the *Mirat-i-Sikandari* of Sikandar, the *Mirat-i-Ahmadi* of Ali Muhammad, the *Tabaqat-i-Akbari* of Nizam al-din and the *Gulzar-i-Ibrahimi* of Firishta. What enhances its value is the fact that its author was the son of an official who served under some of the later Sultans of Gujarat. The author was thus born and brought up in the twilight of the Sultanate and has recorded what he himself had witnessed or learnt from his father or heard from trustworthy observers. His work gains added interest from the fact that he throws revealing sidelights on the socio-cultural aspects of Gujarat in the later Middle Ages.

In view of its considerable value for the reconstruction of the history of medieval Gujarat, I have edited the *Tarikh-i-Salatin-i-Gujarat* from a unique manuscript preserved in the Bodleian Library at Oxford. The difficulties of editing a text which is available in one manuscript are too obvious to be enumerated here. Notwithstanding these limitations I have been able to prepare a fairly exhaustive *apparatus criticus* with the help of other contemporary historical works. In the Introduction I have pieced together all the information available about the author and have given a fairly detailed appraisal of his work. The English summary that follows does not pretend to be a true translation but it includes everything that is of historical importance.

In conclusion I must acknowledge my debt of gratitude to Dr. Tara Chand for some of his valuable suggestions. I am all the more grateful to him for readily agreeing to write a foreword to the present work. I am also indebted to Professor Nur al-Hasan of the University of Aligarh for arranging to get this book printed in the series of the Aligarh Historical Institute. My thanks are also due to my friends Dr. Raghubir Singh of Sitamau and Dr. V. M. Tirmizi of Bombay for loaning me the microfilms and photostats of the work.

New Delhi
15th May, 1960.

S. A. I. Tirmizi

ACKNOWLEDGEMENT

The editor is indebted to the Curators of the Bodleian Library, Oxford, for permission to reproduce and publish the text of the *Tarikh-i-Salatin-i-Gujarat* (Caps Or C. 10) preserved in their Collection.

Introduction

The *Tarikh-i-Salatin-i-Gujarat* of Mahmud Bukhari is a short history of the Sultanate of Gujarat from the accession of Ahmad Shah I (813-846/1411-1442) to the deposition of Muzaffar Shah III (968-980/1561-1573). It was compiled in the reign of Akbar and has come down to us in a unique manuscript preserved in the Bodleian Library at Oxford.[1]

I

Mahmud, the author of the *Tarikh-i-Salatin-i-Gujarat* belonged to the distinguished family of the Bukhari Sayyids of Gujarat which has produced some of the greatest mystics, scholars and poets who have left their mark on the history of their times. Their seminary at Rasulabad, a suburb of Ahmadabad, was a great centre of religious and scholastic activities and it was from here that they exercised a tremendous influence over the rulers and the ruled of Gujarat in the later Middle Ages.[2]

The great grandfather of the author, Sayyid Jalal al-din Husayn *alias* Surkh Bukhari (596-690/1199-1291), came to India early in the thirteenth century and settled down at Uchh in the year 642/1244. His grandson Sayyid Jalal al-din *alias* Makhdum-i-Jahaniyan Jahangasht (707-735/1307-1383) is supposed to be one of the greatest saints that India has produced. His grandson Sayyid Burhan al-din 'Abd Allah *alias* Qutb-i-'Alam (790-857/1388-1453) came to Gujarat from Uchh in 802/1399 A.D.[3] His son Sayyid Siraj al-din Muhammad *alias* Shah-i-'Alam (817-880/1414-1475) is considered to be one of the greatest *Sufis* that Gujarat can boast of. His descendants are known as *Shahis* while those of his father are called *Qutbis*. Mahmud was a Qutbi *Bukhari* Sayyid and was the fifth descendant of Qutb-i-'Alam as given in the following genealogy: Mahmud bin Jalal Munawwir al-mulk *bin* Muhammad *alias* Sayyidji *bin* 'Abd al-Wahhab *bin* Ahmad *alias* Shah Pir *bin* Burhan al-din *alias* Qutb-i-'Alam.[4]

---

1. Sachau and Ethe, *Catalogue of the Persian, Turkish, Hindustani and Pushtu Manuscripts in the Bodleian Library*, Oxford, 1889. No. 271, p. 144.

2. For details see a series of my articles 'Jalali Ahmadabadi', *Nawab-i-Adab*, January and April, 1951 and July and October, 1954.

3. Ali Muhammad Khan, *Mirat-i-Ahmadi (Khatimah)*, Baroda, 1930, p. 26.

4. *Hashim Bukhari, Sahaif al Sadat* (Ms) *Sahifa* IV, *Tadhkira*, V, *Tabsira* VII, ff. 71 a, 75 a.

Sikandar informs us that Jalal was only four years old when his father Muhammad fell a martyr. On the third day of his death Malik Asad al-mulk Shaykhjiu Yatim, one of the trusted nobles of Muzaffar II (917-932 1511-1526) took him to the Sultan and told him about the martyrdom of his (Jalal's) father. Since then he served the Sultan for ten years.[1] In other words Jalal was admitted to the royal court at the age of four and was in the service of Sultan Muzaffar II till he was fourteen. Sultan Muzaffar II came to the throne in 917/1511 and passed away in 932/1526 after a reign of fifteen years. It would, therefore, not be wrong to conclude that Jalal must have been born between 917-18/1511-12 and that he was in the royal service to which he probably owed his title Munnawir al-mulk. Jalal was a man of no less consequence. This is borne out by the fact that Sikandar has quoted the following six incidents on his authority. 1. The aftermath of the conquest of Mandu by Muzaffar II.[2] 2. The anecdote about Muzaffar II and Qiwam al-mulk Sarang.[3] 3. The anecdote about Muzaffar II and Latif al-mulk Soundha[4]. 4. The anecdote about Muzaffar II and the impertinent boy [5] 5. Description of the beauty of Sultan Sikandar before his assassination in 932/1526.[6] 6. Account of Champaner on the eve of its conquest by Humayun in 942/1536.[7] Jalal, according to Hashim had eleven daughters and eleven sons. The names of five of his sons have come down to us viz., 1. Sayyidji, 2. Sayyid Pir, 3. Mahmud, 4. Manjhan, 5. Sayyidji II. Sayyid Pir and Mahmud were born of the same mother Danbai, daughter of Malik Muhammad bin Baha al-din, a Rajput convert to Islam.[8]

Corresponding to this detailed account of the family and ancestors of Mahmud our information about the author himself is meagre. Perusal of his work does not help us either as the mystic humility of the author prevented him from making biographical observations. Neither do the few external sources at our disposal help us in this behalf. Sikandar, after recording the event of the birth of a boy Lutf Allah observes, "Sayyid Mahmud, the son of Sayyid Jalal, used to say that he saw the boy (Lutf Allah) in the reign of Sultan Ahmad III (961-968/1551-1561) and that he then had the title of Hizabr al mulk.[9] From this statement of Sikandar, it can safely be inferred that Mahmud must have been fairly grown up in the reign of Sultan Ahmad III. We are told by Hashim that Mahmud had one wife and one concubine. The name of his wife was Raji Firuz who was a daughter of Sayyid Husayn She bore him one daughter, Fakhr al-nasab, who died in her childhood. A daughter named Raji Humanah was born of his concubine named Hansat Mukh.[10] The other biographical details about the author are enveloped in darkness so much so that even the date of his

1. Sikandar, *Mirat-i-Sikandari*, Bombay, 1890, p. 170.
2. *Ibid.*, p. 150.
3. *Ibid*, pp. 170-71.
4. *Ibid.*, pp. 172-73.
5. *Ibid*, p. 173.
6. *Ibid.*, pp, 195-98.
7. *Ibid*, p. 251.
8. Hashim, *op. cit.*, f. 75 a.
9. Sikandar, *op. cit.*, pp 169 70.
10. Hashim, *op. cit.*, f. 75 a.

death is not known. It is, however, certain that he was alive at the time of the conquest of Gujarat by Akbar in 980/1572 which has been referred to in the present work.

II

From the above data it is evident that Mahmud flourished in the later half of the sixteenth century when Gujarat was a scene of intrigues of nobles which ultimately brought about the downfall of the Sultanate. But the rivalry of the nobles was not confined only to the arena of politics. They vied with one another in their patronage of arts and letters. The court of the Turkish noble Chingiz Khan was flocked by the learned men of Persia and Arabia. The Abyssinian nobles did not lag behind. Sidi Sa'id, who is chiefly known as the builder of a superb mosque at Ahmadabad, was also a great bibliophile. It was during this period that Muhammad bin Tahir of Pattan made a valuable contribution to the science of Tradition by compiling *Majma'bihar al-anwar*, a lexicon of Hadith and the Quran and Shaykh Wajih al-din 'Alawi imparted instructions to students who flocked to his *Madrasa* at Ahmadabad from all over India. 'Abd al Rahim Khan-i-Khanan, the Mughal Governor of Gujarat, not only held him in high esteem but is reported to have studied some of the books under him. Under the Governorship of Khan-i-Khanan literary and cultural activities received a fresh impetus. A cursory glance at the pages of his work discloses a long list of poets and scholars who were attached to his court at Ahmadabad. It was during this period that Mir Abu Turab Wali, the author of the *Tarikh-i-Gujarat*, Hajji al-Dabir, the author of the *Zafar al-Walih bi Muzaffar wa alih* and Sikandar, the author of the *Mirat-i-Sikandari* flourished in Gujarat. Though Mahmud was contemporary of the above three historians, none of them, except the author of *Mirat-i-Sikandar* has referred to him by name. Sikandar has reported the following two incidents on the authority of Mahmud. 1. His meeting with Lutf Allah in the reign of Sultan Ahmad III [1] 2. The anecdote about Darya Khan abd Bai Chau.[2] It may, however, be pointed out that these two anecdotes are not to be found in the present copy of the *Tarikh-i-Salatin-i-Gujarat*. It is rather curious to note that while Sikandar quotes Mahmud as his authority he does not at all mention that he wrote a book. It would, therefore, not be wrong to conclude that though Mahmud was known to Sikandar the latter was ignorant of his work.

III

A unique manuscript of this little known work is preserved in the Bodleian Library at Oxford. It consists of 21 folios with 15 lines to a page measuring 8″×5½″. The manuscript which is written in *nastaliq* character does not bear the date of transcription. On folio *ia* is, however, found a note, in a different hand, of four lines of which the first two are legible. It states that the manuscript once belonged to Sayyid Ja'far bin Jalal al-Shahi al-Ridawi. Sayyid Ja'far *alias* Badr-i-'Alam (1023-1085/1614-1674) of Ahmadabad, the celebrated author of the *Rawdat-i-Shahi*,[3] was the son of Sayyid Jalal *alias* Maqsud-i-'Alam, the

1. Sikandar, *op. cit.*, pp. 169-70.
2. *Ibid*, p 269.
3. Ali Muhammad Khan, *op. cit.*, *Khatimah*, pp. 43-44.

well-known *sadr al-sudur* of Shah Jahan.[1] In view of the above data it can be concluded that the present manuscript must have been transcribed before 1085. It is, however, not known when exactly it migrated from India to Europe. On the fly-leaf and folio la are found octagonal seals in Persian but the legends are not legible though the year 1212/1797 is quite clear. We are told that John Haddon Hindley was the former owner of this copy.[2] It may also be noted that the maunscript is incomplete. The text comes to an end with the assassination of Mahmud III in 961/1554 though according to the index on folio la, it goes down from the accession of Ahmad Shah I in 813/1410 to the deposition of Muzaffar III by Akbar in 980/1572.

The present manuscript seems to be an incomplete copy of the archetype of the *Tarikh-i-Salatin-i-Gujarat* which in all probability was composed in the later part of the reign of Akbar whose conquest of Gujarat in 980/1572 has been referred to in the text.[3] It may also be noted in this connection that Mahmud refers to Humayun by the appellation *jannat ashyani*[4] but does not refer to Akbar as *arsh ashyani*[5] indicating that he wrote his work while Akbar was yet alive. It would, therefore, not be wrong to conclude that the *Tarikh-i-Salatin-i Gujarat* might have been compiled after the fall of the Sultanate in 980/1572 and before the death of Akbar in 1014/1605.

IV

The *Tarikh-i-Salatin-i-Gujarat*, as it has come down to us, is a short chronicle of the main events of the history of medieval Gujarat from the reign of Ahmad Shah I to that of Mahmud Shah III. Its author has given somewhat detailed account of the reigns of Ahmad Shah I and Bahadur Shah but has dismissed the other Sultans with a couple of sentences giving in most cases either the date of their accession or death.

Notwithstanding its sketchy character the value of the *Tarikh-i-Salatin-i-Gujarat* lies in what it confirms, what it complements and what it corrects. It corroborates what his contemporaries like Abu Turab Wali, Sikandar, Nizam al-din, Abul Fadl and Firishta have stated in their respective chronicles. It also furnishes several new facts about the history of the reigns of Ahmad Shah I and Bahadur Shah and sets at rest some of the controversies connected with the Sultanate of Gujarat as is the case with the foundation of the Jame Masjid and the construction of the city walls of Ahmadabad.

There seems to be some confusion among historians in respect of construction and identification of the first Jame mosque of Ahmadabad. Nizam-al-din states that Ahmad Shah laid the foundation of the Masjid-i-Jame in 813/1410.[6] Sikandar is, however, of the opinion that it was in 817/1414 that Ahmad Shah commenced the construction

1. Ali Muhammad, *op. cit*, pp. 42-43.
2. Sachau and Ethe, *op. cit.*, p. 144
3. Mahmud, *op. cit.*, f. 6 a.
4. *Ibid*, ff. 13 a-13 b, 17 a 17 b, 18 a.
5. *Ibid*, f. 6 a.
6. Nizam al-din, *Tabaqat-i-Akbari*, III ed. De. and Hidayat Husayn Calcutta, 1935, p. 98.

of his cathedral mosque in Manek Chowk. In support of his view he reproduces a chronogram composed by Maulana Yahya.[1] Mahmud gives entirely a different version. He tells us that the foundation of the Masjid-i-Jame Kabir of Ahmadabad was laid on 1 *Rajab* 815/7 October 1412 as recorded by Maulana Yahya in his chronogram.[2] Divergent as these versions are they compel examination.

It is difficult to accept the statement of Nizam-al-din for two reasons. Firstly because the date given by him is not corroborated by any other historian. Secondly no mosque of that date has survived in Ahmadabad though other mosques built in the same decade have come down to us. Now turning to Sikandar we find that he has combined three mosques into one. The date of foundation of the Jame Masjid recorded by him is that of the mosque abutting against the south wall of the Bhadra citadel and facing the present Gujarat club. The Arabic inscription, above the central *mehrab*, gives 4 *Shawwal* 817/17 December 1414 as the date of the commencement of its construction.[3] The site given by Sikandar is that of the cathedral mosque situated in the Manek Chowk at a short distance from the Triple Gateway. Above the central *mehrab* of this mosque is found an epigraph in Arabic which records 1 *Safar* 827/4 January, 1424 as the date of its foundation.[4] The chronogram recorded by Sikandar is that of the mosque situated in Kalyaniwar. The central *mehrab* of this mosque still bears second half of the aforesaid chronogram which records 1 *Rajab* 815/7 October 1412[5] as the date of its foundation.[6]

It would have been observed from the facts stated above that the foundation of the first mosque of Ahmadabad was laid in 815/1412 and that it is now situated in Kalyaniwar. It is this mosque that Mahmud describes as *Masjid-i-Jame Kabir*.[7] This finds confirmation from Firishta and Ali Muhammad who state that the *Jame Masjid* was completed in 815/1412.[8] This appears all the more reasonable when we find that Ahmad Shah was a zealous Muslim and as such would not have waited as long as 817/1414 for the commencement of the cathedral mosque after the foundation of his new metropolis in 813/1410.

As with the *Jame Masjid*, so with the city-walls of Ahmadabad is associated some controversy. Sikandar and Ali Muhammad ascribe their construction to Ahmad Shah. The latter places it in 815/1412[9] while the former puts it in the subsequent year.[10] Firishta, on the other hand, is of the opinion that it was Mahmud Begada who caused

---

1. Sikandar, *op cit.*, p 27
2. Mahmud, *op. cit*, f. 8 a
3. M. A. Chaghtai, *Muslim Monuments of Ahmadabad through their Inscriptions*, Poona, 1942, p. 43.
4. *Ibid*, p. 44
5. 817-1414 as stated by Sikandar seems to be a misreading of the date of the chronogram.
6. Chaghtai, *op. cit.*, p. 41
7. Mahmud, *op. cit*., f 8 a
8. Firishta, *Gulshan-i-Ibrahimi*, II Lucknow, 1905 p 183 ; Ali Muhammad, *op. cit.*, *Khatimah*, p. 3.
9. Ali Muhammad, *op. cit.*, *Khatimah*, p. 3.
10. Sikandar, *op. cit.* p. 25,

the city of Ahmadabad to be surrounded by a wall and bastions in 892/1487.[1] Mahmud gives entirely a different version. He tells us that the construction of the city-walls was completed in 830/1426 in the reign of Ahmad Shah as recorded in the chronogram خیرک (Your goodness).[2]

The dates of the fortifications as given by Sikandar and Ali Muhammad are very close to the foundation of Ahmadabad and as such do not allow adequate time for the construction of the extensive city-walls of the metropolis. Now turning to Firishta we find it difficult to concede to the view that the new metropolis of Gujarat remained without fortifications as long as 892/1487. In the light of these facts it appears more consistent with the principles of historical criticism to accept the version of Mahmud that the city-walls of Ahmadabad were completed in 830/1426.

Revealing though it is, the *Tarikh-i-Salatin-i-Gujarat* suffers from some drawbacks. Its author has not only failed to maintain a strict chronological order but also seems to have confused some of the events relating to medieval Gujarat. Mahmud puts the advent of the Turkish armada under the Pasha-i-Rumi in the reign of Bahadur Shah.[3] Though Sikandar, Nizam-al-din, Firishta and Ali Muhammad are completely silent on the subject, Hajji-al-Dabir and the Portuguese authorities place the naval expedition of Sulayman Pasha-al-Khadim to Gujarat in 945/1538.[4] It is, thus, evident that the Pasha-i-Rumi and his armada visited Gujarat in the reign of Mahmud II and not in that of Bahadur as stated by our chronicler.

There is yet another event which Mahmud seems to have confused. He tells us that Bahadur Shah, during his life time, had nominated Sultan Adil Shah of Asir as his successor. When Bahadur died without leaving an heir the nobles sent for Adil Shah but he was no more.[5] Abu Turab Wali, Sikandar, Firishta and Ali Muhammad, are however, of the opinion that it was Muhammad Shah Faruqi whom Bahadur had nominated as his successor.[6] The latter version sounds all the more plausible when we find that Adil Khan Faruqi had passed away in 926/1520 almost[7] six years before Bahadur Shah's accession to the throne.

Apart from confusing events Mahmud occassionally slips into the pitfalls of fiction and incorporates in his work legends and anecdotes which do not sound plausible. In connection with the foundation of Ahmadabad he narrates at length the discussion which took place

1. Firishta, *op. cit.*, II, p. 202,

2. Mahmud, *op. cit.*, f. 8a.

3. *Ibid*, f. 12b.

4. Hajji al-Dabir, *Zafaral Walih bi Muzaffar wa alih* ed. Denison Ross, London, 1910, p. 266 ; R. S. Whiteway, *The Rise of Portuguese Power in India (1497 1550)*, London 1910, p. 257; F.C. Danvers, *The Portuguese in India*, I, London, 1894, p. 427.

5. Mahmud, *op. cit.*, f. 21a.

6. Abu Turab Wali, *Tarikh-i-Gujarat* ed. E. Denison Ross, Calcutta, 1909, pp. 28-39; Sikandar, *op.cit.*, pp. 262-63; Firishta, *op.cit.*, II, p. 225; Ali Muhammad, *op. cit.*, I. pp. 75-76.

7. Nizam al-din, *op. cit.*. Firishta, *op. cit.* II, p. 283.

between Shaykh Ahmad Khattu and Khizr about the future of the new metropolis of Gujarat in the light of the past history of the two previous cities built on the same site but destroyed by floods.[1]

Notwithstanding these shortcomings Mahmud does provide us with data for the reconstruction of the social and cultural history of medieval Gujarat. He records an instance of the strict and impartial administration of justice during the reign of Ahmad Shah. We are told that the son-in-law of the Sultan committed a murder but compromised the offence with the heirs of the victim for two hundred camels as the price of blood. The *muftis* and the *qadis* of the realm were prepared to compound the guilt for money payment but the Sultan declined their plea declaring that it might encourage the rich to spill the blood of the poor. Consequently the criminal was hanged in the market-place. Thereafter the Sultan followed his funeral pyre and after performing the obsequies personally went to his daughter and consoled her.[2] The salutary effect of this punishment lasted throughout his reign.

Apart from the administration of justice Mahmud records foundation of cities, building of mosques and construction of tanks. He tells us how Ahmad Shah founded the city of Ahmadabad immediately after coming to the throne and made it the metropolis of Gujarat.[3] It was in 815/1412 that the construction of the first *Jame Masjid* of Ahmadabad was commenced while the city-walls of the capital were completed in 830/1426. Qutb al-din, the grandson of Ahmad Shah, constructed the Kankariya tank and built in its vicinity castles and palaces.[4] Nor do *Sufis* and scholars escape the notice of our chronicler. He tells us that Ahmad Shah was a spiritual disciple of Sayyid Rukn al-din who was a grandson of Farid al-din Ganj-i-Shakar and resided at Pattan. The other *Sufis* of the reign of Ahmad Shah were Shaykh Ahmad Khattu at Sarkhej, Sayyid Burhan al-din *alias* Qutb-i-Alam at Batwa and Sayyid Muhammad *alias* Shah-i-Alam at Rasulabad.[5]

V

The work begins with the accession of Ahmad Shah I, on Saturday the 13 Ramadan 813[6] / 9 January, 1411 at Nahrwala.[7] He came to the throne after putting to death his grandfather Muzaffar Shah I.[8] This he did in order to avenge the death of his father Muhammad

1. Mahmud, *op. cit.*, ff. 6a-7a
2. Mahmud, *op. eit.s* ff· 2a-2b.
3. *Ibid*, ff 4a-5b
4. *Ibid*, f 10a
5. *Ibid*, f 6b
6. The two *Mirats* give 14 Ramadan 813. Nizam al-din gives the same year but Firishta puts it in 815/1412. See Sikandar, *op. cit.*, p. 22; Ali Muhammad, *op. cit.*, pt. I, p. 45; Nizam al-din, *op. cit.*, III, p. 94; Firishta, *op. cit.*, II, p. 183.
7. Anahilavada Pattan was the capital of Gujarat before the foundation of Ahmadabad. *Gaz. of the Bombay Presidency*, Ix, Pt. II, p. 26.
8. The two *Mirats* give the same version but Nizam al-din, Firishta and Abd al-Baqi Nahawandi are of the opinion that Muzaffar died a natural death. See Sikandar *op. cit.*, p. 20; Ali Muhammad, *op. cit.*, Pt. I, pp. 44-45; Nizam al din Ahmad, *op. cit.*, III, pp. 94-5, Firishta, *op. cit.*, II, p. 182; Nahawandi. *Maathir-i, Rahimi*, II, Calcutta, 1925, p. 133.

Shah I.[1] Later on he repented of his action and executed Shah Malik and Sher Malik who had instigated him to commit the crime. Notwithstanding this crime Ahmad Shah was famous for his valour and impartial administration of justice. The best instance of his fair play and equity was his insistence to impose full legal punishment on his son-in-law whose guilt for culpable homicide the heirs of the victim and the *qadis* and the *muftis* were prepared to compound for the payment of *diyat*. Consequently the aforesaid son-in-law was hanged in the market-place. During his rule only one murder was committed and it was duly tried, condemned and executed. Ahmad Shah was a man of learning and the learned always found their patron in him. Though he never studied under a teacher he was steeped in culture. His grandfather Muzaffar used to call him Maulana Ahmad. Besides being a scholar he was affable and brave. In the very first year of his reign he captured the fort of Asawal,[2] killed Asa Chil and laid the foundation of the city of Ahmadabad with the help of the other three Ahmads. The date of the foundation is recorded in the chronogram خير (with goodness).[3] Ahmad Shah was a spiritual disciple of Sayyid Ruka al-din,[4] grandson of Farid-al-din *Ganj-i-Shakar*, who resided at Pattan. The other men of learning and piety in his kingdom were Sayyid Burhan al-din *alias* Qutb-i-'Alam Bukhari at Batwa,[5] Sayyid Muhammad *alias* Shah-i-'Alam Bukhari at Rasulabad[6] and Sharf al-din Ma hadi[7] at Broach. Ahmad Shah built *Masjid Jame Kabir* in the year 815/1412. The date is obtained from the chronogram خير (His goodness). In the year 817/1414 he invested the fortress of Girnar and then marched against Siddhpur. He led an expedition against the fort of Champaner, Sankherah[8] and

---

1. Yahiya. Sikandar, Nizam al-din, Firishta, Nahawandi and Ali Muhammad are of the opinion that Zafar Khan (later Muzaffar) got his son Muhammad Shah (formerly Tatar Khan) poisoned. See Yahiya, *Tarikh-i-Mubarakshahi*, Cal : 1931, p. 172; Sikandar, *op cit.*, p. 17; Ali Muhammad, *op. cit.*, Pt. I, pq. 43-44; Nizam al-din, *op. cit.*, III, p. 92; Firishta, *op. cit.* II, p. 181.

2. An old town just outside the site subsequently chosen for the city of Ahmadabad, *Gaz. of the Bombay Presidency*. I, Pt. I, pp. 234-35.

3. The two *Mirats* and the *Tabaqat* give the same date but Firishta puts it at the end of 815/1412. Dr. M. A. Chaghtai gives quite a different version. He is of the opinion that the idea of founding the city struck Ahmad Shah in 810/1407 but the city came into existence in 813/1410. The whole thesis of Dr. Chaghtai seems to be based on the chronogram خير as given in the printed edition of the *Mirat-i-Sikandari*. The said chronogram seems to be a misprint for باخير as given by Mahmud. See Sikandar, *op. cit.*, pp, 23-24; Ali Muhammad, *op. cit.*, *Khatimah*, pp. 1-2; Nizam al-din, *op. cit.*, vol. III, pp. 97-98; Firishta, *op. cit.*, vol. II, p. 183; Chaghtai, *op. cit.*, pp. 35-36.

4. According to Prof. Commissariat Shaykh Ahmad Khattu *alias Ganjbakhsh* (d. 1445) and Sayyid Burhan al-din were also spiritual preceptors of Ahmad Shah. See M.S. Commissariat, *History of Gujarat*, Madras, 1938, vol. I, p. 128.

5. A suburb of Ahmadabad chiefly known for the shrine of Burhan al-din Qutb-i-'Alam. *Gaz. of the Bombay Presidency* : IX, Pt. II, p. 8, fn. 1.

6. A place situated at a distant of about a mile to the south of Ahmadabad. It is now styled Shah 'Alam after the name of the saint who lies buried there. *Ibid*, IX, Pt II, p. 56.

7. According to Ali Muhammad, Sharf al-din was a disciple, *khalifa* and son-in-law of Sayyid Jalal *alias* Makhdum i-Jahaniyan. He settled down at Broach where he lived till his death in 808/1405. It is, thus, evident that he did not flourish in the reign of Ahmad Shah. For a short biographical sketch of Sharf al-din see Ali Muhammad, *op. cit.*. *Khatimah*, p. 126.

8. It is identical with Sankheda a town and sub-division in the former Baroda State. *Gaz. of the Bombay Presidency*, VII, pp 555-85.

Mankani[1] in the year 824/1421.[2] The fort of Champaner was not conquered during this expedition. After reducing the fortress of Mahesar Ahmad Shah marched against Mandu on 1 Dhulqadah 824/28 October 1421.[3] In the same year he conquered Sarangpur.[4] The city-walls of Ahmadabad were constructed in 830/1426 as recorded in the chronogram خیر کی (your goodness).[5] Thereafter he founded the city of Ahmadnagar[6] near Idar and surrounded it by city-walls. He sent Prince Muhammad Khan against Nandurbar[7] in Safar 831 Nov-Dec. 1427[8] Mahim capitulated in the same year.[9] Ahmad Shah passed away on 2 Rabi II, 846/10 August 1442[10] after 33 years' rule.

Ahmad Shah was succeeded by his son Muhammad Khan with the title, Muhammad Shah II. In 849/1445 Makhdmujiu (Shaykh Ahmad Khattu) passed away. The date of his death is recorded in the chronogram شه عالم محمد دایما باد (May Muhammad, the king of the world, live for ever). It was towards the end of his reign that Sultan Mahmud *bin* Mughith Khan of Mandu marched against Gujarat. Muhammad Shah II died on[11] 8 Muharram 855/10 February 1451 after a reign of nine years.

Muhammad Shah II was succeeded by Qutb al-din during whose reign several public and private constructions were undertaken. He built the Kankaria tank[12] with a citadel and royal palaces

1. An ancient fort near Sankheda. Commissariat, *op cit.*, p. 83.

2. According to the two *Mirats* Sankheda was reduced in 822/1419 and in the same year Ahmad Shah built the fortress of Mankani. For details see Ali Muhammad, *op. cit.*, Pt. I, p. 46; Sikandar, *op cit.*, pp. 36-37.

3. According to the *Mirat-i-Sikandari* Mahesar was invested on 2 *Rabi* I, 825/24 Feb. 1422 and on 12 of the same month be encamped at Mandu. See Sikandar, *op. cit.*, p. 38.

4. An ancient town in the former Dewas State famous for being the scene of the death of Rupmati. *Imperial Gazetteer*, XXII, pp. 95-96.

5. The *Mirat-i-Sikandari* gives 816/1413 while the *Mirat i-Ahmadi* puts it in the previous year. See Sikandar, *op. cit.*, p. 25; Ali Muhammad, *op.cit.*, *Khatimah*, p. 3.

6. Ahmadnagar (now popularly known as Himatnagar) was the capital of the former Idar State, *Imperial Gazetteer*, V, pp. 125-26.

7. Town in the sub-division of the same name in Khandesh District, *Ibid*, XVIII, pp 361-62.

8. *Tabaqat* puts this expedition in 833. See Nizam al-din, *op. cit.*, III, pp. 115-17.

9. According to the *Tabaqat* Mahim was conquered in 834/1430. See *ibid*, pp. 117-19.

10 *Tabaqat* and Firishta give the same date but the two *Mirats* put the death of Ahmad Shah in 845/1441. The chronology of the *Mirats* is apparently not correct as coins struck in Ahmad Shah's name in 846/1442 have come down to us. See *ibid*, p. 124; Firishta, *op. cit.*, vol. II, p 190; Sikandar, *op. cit.*, p. 44; Ali Muhammad, *op. cit*, Pt. I, p 49; Edward Thomas, *The Chronicles of the Pathan Kings of Delhi*, London, 1871, p 353.

11, Sikandar and Nizam al-din give Muharram 855/Feb March 1451 while Ali Muhammad puts it on 20 Muharram of the same year. See Sikandar, *op. cit.*, p 50, Nizam al-din, *op. cit.*, III, p 126; Ali Muhammad, *op. cit*, I, p 50.

12. *Haud-i-Qutb* popularly known as Kankaria is situated about 3/4 of a mile from the Raipur gate at Ahmadabad, *Gazetteer of the Bombay Presidency*, IV, Bombay, 1879, p. 17.

around it. He also constructed the Bagh-i-Firdaus (Garden of Paradise)[1] which was full of spacious grounds, palaces, grottes and plants and trees of different varieties. Sandal-wood and aloe-wood were planted and nourished in this garden. The Sultan was called Qutb a-din *Zar Bakhsh*[2] II (giver of gold) on account of his generosity and *sher dil* (Lion-hearted) because of his bravery. In the beginning of his reign he defeated Mahmud Khalji of Malwa. He was a spiritual disciple of Qutb-i-'Alam who passed away in 855/1451.[3] The Sultan died in 863/1459[4] after about nine years' reign. Qutb al-din was succeeded by his brother Daud[5], son of Muhammad Shah on 3 Rajab/ 6 May 1459. He is known for his miserliness. He affected large economies in royal expenses and reduced the allowances of nobles. Consequently he was deposed after a short rule of 27 days and the nobles brought his brother Mahmud Begada to the throne. Mahmud was born in 850/1446[6] and having extended his dominions by conquests died in 917/1511 after a rule of 54 years.[7] Mahmud Begada was succeeded by Sultan Muzaffar the date for whose accession is obtained from the following chronogram وورث سليمن داود (And Solomon was David's heir[8]) which gives the year 917/1511. The Sultan who is known for his clemency and learning, died after a rule of about 15 years.

Sultan Muzaffar II was succeeded by Sultan Sikandar who was assassinated by 'Imad al-mulk, while having his siesta, 'Imad brought a small boy to the throne with the title of Mahmud Shah II. The nobles sent for Bahadur, the brother of Sikandar, who had fled away in order to escape the wrath of his brother and was with the army of the Sultan of Delhi[9] when the latter fought with Babur. When Bahadur received petitions of the nobles, he marched down to Gujarat, executed 'Imad al-mulk, and killed all his brothers including Mahmud II.

Bahadur Shah proclaimed himself king at Champaner in 932/1526. He disbanded the force of Gujratis for their disloyalty and gave large

1. Its construction has been ascribed to Mahmud Begada by the two *Mirats*. See Sikandar, *op. cit.*, p. 78; Ali Muhammad, *op. cit.*, Khatimah, p. 20.

2. The *Two Mirat* and the *Tabaqat* ascribe this title to Muhammad Shah II. See Sikandar, *op. cit.*, p. 46; Ali Muhammad, *op. cit.*, Pt. I, p. 50; Nizam al-din, *op. cit.*, p. 125.

3. According to *Mirat-i-Ahmadi* he died in 857/1453. See Ali Muhammad *op. cit.*, *Khatimah*, p. 27.

4. Hajji al-Dabir gives Jumada II 862/April-May 1458 as the date of his death but the *Tabaqat* confirms the date given by Mahmud, See *Zafar al-Walih bi Muzaffar wa Alih*, I, London, 1910, p. 14; Nizam al-din, *op. cit.*, III, p. 134.

5. According to the two *Mirats*, *Tabaqat* and Firishta he was the uncle of Sultan Qutb al-din, but the author of *Zafar-al-Walih* is of the view that Daud was the son of Qutb al-din. See Sikandar, *op. cit.*, p. 69, Ali Muhammad, *op. cit.*, Pt. I, p. 53; Nizam al-din, *op. cit.*, III, p. 134; Firishta, *op. cit.*, II, p. 193; Hajji al-Dabir, *op. cit.*, vol. I, p. 14.

6. The *Two Mirats*, *Tabaqat* and *Zafar al-Walih* give 849/1445 as the year of his birth. See Sikandar, *op. cit.*, p. 46; Ali Muhammad, *op. cit.*, Pt. I, p. 61; Nizam al-din, *op. cit.*, III, p. 125; Hajji al-Dabir, *op. cit.*, I, p. 2.

7. The *Tabaqat* and Firishta give 55 years 1 month and 2 days. See Nizam al-din, *op. cit.*, III, p. 173; Firishta, *op. cit.*, II, p. [205.

8. The *Quran*, tr. Abd Allah Yusuf Ali, Lahore, 1938, C. 170, S. XXVII, 15-17, p. 981.

9. The reference is obviously to Sultan Ibrahim Lodi.

sums of money and high posts to foreigners. His generosity attracted men of merit from different parts of the world. It was in his reign that a Turkish Armada consisting of 200 ships arrived in Gujarat in order to eradicate the Portuguese menace. This naval expedition was led by *Pasha-i-Rumi*[1] who was accompanied by Khwaja Safar[2] and Rumi Khan.[3] When the *Pasha* did not get any help from Gujarat he went away disgusted leaving behind cannons and other ammunition, which fell into the hands of the Gujaratis. Rumi Khan remained in Gujarat and joined the service of Sultan Bahadur. He was sent against Chittor which he took by assault. But not receiving adequate rewards for his great feats Rumi Khan was disappointed. In the meanwhile Muhammad Zaman Mirza[4] arrived in Gujarat. His advent became the main cause of rupture in relations between Bahadur and Humayun. This led to the exchange of harsh letters between the two with the result that Humayun marched against Bahadur. The Sultan on advice of Rumi Khan entrenched himself in a huge *araba* or fortified camp of artillery. Consequently all supplies to the camp were cut off. When Bahadur found himself in this plight he fled to Mandu and then to his capital Champaner. Not finding himself secure there, he sent away his treasures to Mecca with his minister Asaf Khan. They consisted of 400 chests of gold, *ashrafis*, gold-bars and gold bricks. Each of these chests weighed four maunds. These treasures were handed over to Sultan Sulayman of Turkey by Asaf Khan.[5] When Humayun reached Champaner, he found neither those treasures nor Bahadur, who, having put the fortress under Ikhtiyar Khan, had fled away. Humayun chased Bahadur right down to Cambay where he came to know that the Sultan had left for Diu after putting 200 ships on fire. When Humayun encamped at Cambay, Malik Ahmad conspired with the *Bhils* of the place to plunder the Mughal camp. The conspiracy, however leaked out and the Emperor moved from there as a measure of precaution. When the *Bhils* made a night attack as scheduled the Emperor lost his temper and gave up the town to plunder.[6] Later on

---

1. *Zafar-al-Walih*, Whiteway and Danvers put the expedition of the Pasha-i-Rumi in 945/1538 i.e. after the death of Bahadur. See Hajji al-Dabir, *op. cit.*, Vol. I, p 266; Whiteway, *op. cit.*, p 257; Danvers, *op. cit.*, I, p 427.

2-3. Amir Mustafa *alias* Rumi Khan and Khwaja Safar arrived at Diu in 937/1531. For details see Hajji al-Dabir, *op. cit.*, I, p 217; Whiteway, *op. cit.*, pp 227-8; *J. R. A. S.*, January, 1922 Art. *The Portuguese in India and Arabia*, br Sir E. Denison Ross, pp 9-12.

4. He was the grandson of Sultan Husayn Mirza of Khurasan and son-in-law of Babur. For details see Badayuni,, *Muntakhab al Tawarikh*, I, Calcutta, 1868, p 344; Abul Fadl, *Akbarnama*, I, tr. H. Beveridge, Bib. Ind,, p 288.

5. These gorgeous treasures which never returned to India were perhaps sent to Sultan Sulayman in order to solicit his help against Humayun. According to Mr. Briggs, the treasures consisted of 300 iron chests which fell into the hands of the Grand Seignier of Constantinople who from their possession became [entitled to the appellation of Sulayman the Magnificent. *Zafar al-Walih* gives quite a different version. It states that Asaf Khan reached Mecca in 942/1535 and distributed among the Meccans 150 chests of gold which made the residents of Mecca and even their ladies and servants more resplendently dressed than ever before. For details see J. Briggs, *History of the Rise of the Mahomedan Power in India*, IV, Cal. 1910, p 141; Hajji al-Dabir. *op. cit.*, I, pp 339, 363.

6. It was in the confusion and *melee* that ensued upon this night attack that a splendidly illuminated copy of the *Timurnama* transcribed by Mulla Sultan 'Ali and illustrated by *Ustad* Bihzad was lost. For details see Abul Fadl, *op. cit.*, I, pp 309-10.

he left Cambay for Champaner which he invested. The fort was surrendered and the *qiladar*, Khanjiu Daud, asked for quarter. He belonged to the Qadi family of Nadiad and had risen to the post of minister and was given the title Ikhtiyar Khan. He was well-versed in the art of composing riddles and versified one on Humayun. When the news of the rebellion of Muhammad Zaman Mirza[1] reached Humayun he was constrained to retrace his steps from Gujarat and proceeded towards Agra. The Emperor had hardly turned his back on the province when Bahadur who had taken refuge with the Portuguese at Diu came back to Gujarat and reoccupied his kingdom. When he was at Diu, Bahadur gave certain promises[2] to the Portuguese in order to solicit their help. When the kingdom of Gujarat was completely recovered by Bahadur he received news of the arrival of a large Portuguese fleet. In the changed circumstances the Sultan did not want to surrender Diu to the Portuguese. Consequently he deputed Nur Muhammad Khalil to the Captain of the fleet requesting him to see the Sultan on the shore. The aforesaid envoy, under the influence of wine, exposed to the Captain Sultan's intentions. The Captain pretended sickness and expressed his inability to wait on the Sultan. Bahadur could very well apprehend the situation and so proceeded with a couple of boats to meet the Captain on board under the pretext of inquiring about his health. He went to the Captain, felt his pulse and wanted to take him to the shore. The Portuguese who were aware of the designs of the Sultan wanted to detain him. The Sultan, who made out their intentions, got up and turned towards his boat. A European *qadi* placed himself in the Sultan's way and bade him stop. The Sultan immediately drew out his sword and cleft him in twain. The Portuguese vessels which were nearby closed in. When the Sultan wanted to leap into his barge the Portuguese withdrew their vessel with the result that the Sultan fell into the water. The Portuguese struck him with spears and lances till he was drowned.[3] This took place on 3 Ramadan 943/13 February 1537 as is recorded in the chronogtam قتیل کلاب فرنگ (victim of the Portuguese dogs).

Bahadur Shah was succeeded by his nephew Mahmud, the son of Latif Khan. When Bahadur came to the throne and put all his brothers to sword Mahmud was sent to Burhanpur where he was brought up. Bahadur Shah during his life-time had nominated Sultan Adil Shah of Asir[4] as his successor. When Bahadur passed away the nobles sent for Adil Shah but he was no more. The nobles then enthroned Mahmud, the son of Latif Khan, under the title of Sultan Mahmud III.

---

1. According to the *Zafar al-Walih* and the *Mirat-i-Sikandar* it was the news of the revolt of Sher Khan that made Humayun to leave Gujarat. See Hajji al-Dabir *op. cit.*, I, p 258; Sikandar, *op. cit.*, p 254.

2. Whiteway and Danvers are of the opinion that Bahadur entered into treaties with the Portuguese. For details see Whiteway, *op. cit.*, p 240; Danvers, *op. cit.* I, pp 406, 461-17.

3. This closely resembles the account given in the *Akbar nama* and the *Mirat-i-Sikandari*. See Abul Fadl, *op. cit.*, I, pp 323-25; Sikandar, *op. cit.*, pp 256-58. For the Portuguese version of the catastrophe, see Whiteway, *op. cit.*, pp 244-50; Danvers, *op. cit.*, I, p 418.

4. The two *Mirats* and the *Tarikh-i-Gujarat* state that Bahadur had nominated Muhammad Shah Faruqi as his successor, Sikandar, *op. cit.*, pp. 262-63; Ali Muhammad, *op. cit.*, I, p 75-76; Abu Turab Walih *op. cit.*, p 39.

In the meanwhile, the son of Adil Shah marched towards Gujarat but his designs were frustrated. In the early part of his reign Sultan Mahmud was a mere puppet in the hands of his nobles. Later on, with the help of some of the loyal nobles, he began to assert himself as king. On the death of Islam Shah, the son of Sher Shah, Humayun wrote a letter to Mahmud requesting help in annihilating the Afghans from the Indian soil. In response to this request Mahmud was to march towards Mandu but he was assassinated by Burhan on 12 Rabi 1, 961/15 February 1554. The same year also witnessed the demise of Nizam al-mulk Bahri of the Deccan as recorded in the following chronogram :—

(1) In one year the evil stars overtook the three princes whose justice made India abode of safety.

(2) One was Islam Shah of Delhi who in his own times was the Lord of Conjunction.

(3) The second was Mahmud, the monarch of Gujarat, who was as youthful as his own fortune.

(4) The third was Nizam al-mulk Bahri who ruled in royal state in the kingdom of the Deccan.

(5) If thou dost ask of me the date of the death of these three kings, (my reply is) *Zawal-i-khusruan* ("the decline of kings" 961/1554)[1].

1. Mahmud does not name the composer of this chronogram which has been ascribed to Qasim Kahi *Ahsan al-Tawarikh*. Firishta ascribes this poem to his father Ghulam 'Ali Hindu Shah while Badayuni is of the view that it was composed by Mir Sayyid Ni'mat Allah Rasuli. For details see Hasan Rumlu, *Ahsan al-Tawarikh*, ed. C.N. Seddon, 1931, vol, I, p 385; Firishta, *op. cit.*, vol. II, p 228, Badayuni, *Muntakhab al-Tawarikh*, I, tr. G. Ranking, Calcutta 1898, p 533

فهرست تواريخ جلوس و وفات سلاطين گجرات

جلوس سلطان		مدت سلطنت	
احمد بانی احمدآباد	سنة ٨١٣	سی (و) سه سال	وفات سنة ٨٤٦
محمد ولد احمد شاه	„ ٨٤٦	نه سال	„ „ ٨٥٥
قطب الدين ولد محمد	„ ٨٥٥	هشت	„ „ ٨٦٣
محمود بن محمد شاه	„ ٨٦٣	پنجاه (و) چهار	„ „ ٩١٧
مظفر بن محمود شاه	„ ٩١٧	پانجده (پانزده)	„ „ ٩٣٢
بهادر بن مظفر شاه	„ ٩٣٢	يازده سال	„ „ ٩٤٣
محمود بن لطيف شاه	„ ٩٤٣	هيثرد سال	„ „ ٩٦١
احمد از اولاد احمد شاه	„ ٩٦١	هفت سال	„ „ ٩٦٨
مظفر بن محمود شاه	„ ٩٦٨	دوازده سال معزول شدن	٩٨٠

بسم الله الرحمنٰ الرحیم

الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علیٰ محمد سید المرسلین - اما بعد این چند سطریست در مجمل احوال سلاطین گجرات حرسها الله تعلیٰ عن الافات فراهم آوردهٔ میران سید محمود بن منور الملک از سادات[۱] بخاری که بی تکلفانه و درویشانه بهم رسانیده ، درقید کتابت آورده اند ، بهمان طرزی که ایشان نوشة بود بی تغیر و تبدیل مبرا از تکلف بجهت تبرک نوشته میشود - ابتدای تحریر این مقاله از سلطان عهد و زمان ، احمد شاه بانی شهر معظم احمد آباد گجرات بن محمد شاه بن مظفر شاه بادشاه گجرات - چون در شهر نهرو واله عرف پتن سلطان احمد[۲] جد خود را کشت از آنکه مظفر پسر خود محمد را کشته بود بعوض پدر خود جد خود را قصاص کرد و بر تخت سلطنت بتاریخ روز شنبه سیزدهم ماه مبارک رمضان سنة ثلث عشر و ثمان مائة نشست (و) بر سریر سلطانی جلوس فرمود و در باب جلوس احمد شاعر (ی) نوشته -

نظـــم

چنین گوید آن بلبل خوش نوا / که شد بر گل نظـــم دستان سرا
حدیث جلوس شه دین پنـاه / خوانین غلام و سلاطین سپـاه
که چون کرد سلطان کشورکشا / چو جم بر سر تخت اقبـال جـا
ز هجرت شده هشت صد و سیزده / بفرمـان دارای خورشید و مه
ده و چـار رفته ز مـاه صیـام / کزو روشنی یـافت بدر تمـام
بفرخنده طـالع بسـاعـات سعد / بروز همـایون و اوقـات سعد
در اقلیم گجرات از عز و جـاه / بزد بـر فلک قبـــهٔ بـارگاه
بتوفیق دادار پـاینده بخت / چو خورشید طالع شد از اوج تخت
بزد بر فلک رایت سروری / روان کرد حُکم جهـان داوری[۳]

(۱) مخ ـــ سادات و بخاری (۲) مخ ــ مظفر
(۳) این ابیات ار تاریخ احمد شاهی حلوق شیرازی ماخوذ اسـه

چون در بدایت حال بد واقع شد که جد خود را بکشت، باغوای شه ملک و شیر ملک عاقبت پشیمان شده آن بدآموزان را نیز بکشت۔ اما در امور ملک و رعیت پروری و عدالت‌گستری از بی‌نظیران سلاطین بود، بادشاهی (بود) بصورت و سیرت ۔ چون از جلوس او چند ماه گذشت که داماد حقیقی بادشاه خونی کرد، چون بسمع شه عادل رسید حکم بر قصاص فرمود و از مهابت سلطانی آن داماد خونی ورثه مقتول را بدیت راضی ساخت و مفتیان و قضاة بعرض سلطان احمد رسانیدند که بحسب شرع بعد از تراضی وارثان از قتل قصاص ساقط میشود، و الحال وارثان مقتول بدیت راضی شده دو صد شتر گرفته اند۔ سلطان را عدل عمری دامن خاطر گرفته چنان فرمود که مرا نیز در خون (2b) قتیل حصه و بهرهٔ هست اگر وارثان مقتول بدیت راضی شدند ۔ اما من که ارادهٔ اعلاء کلمة الله بالعدل دارم، اگر این قضیه را بسبب نسبت دامادی سهل گیرم و از سر حق خود در گذرم فردا روز جزا جواب چه دهم ۔ و در دنیا اگر امروز خویستن خود را قصاص نکنم مردم[1] مال دار بقوت جاه و مال دست تعدی کشاده ضعیفان بی نوا و بی کس را بخون ناحق پائمال سازند و حکمت قصاص که «و لکم فی القصاص حیوٰة یا اولی الالباب» ضائع و باطل شود ۔ و من عندالله بترک معدلت خلاف نص قرآن مواخذ شوم ۔ ازین تسامح و تساهل در مملکت خون ناحق شائع شده، خلق خدا بسیار ضائع میشوند۔ هر چند وارثان قتیل و قضاة و مفتیان شفاعت کردند سود نکرد و فرمود که در سر چهار سوی بارا داماد را بردار کشند و خود بعد از اجراء حکم قصاص دو رکعت شکرانه توفیق معدلت و اجرای سیاست بانکسار تمام و تضرع لا کلام بادا رسانید و طنطنهٔ ضبط عدالت و سیاست او در عالم جهانگیر شد و جهت تسلی و دلداری پیش دختر خود آمده رقت بسار اظهار نمود و آب از دیده‌ها فرو ریخت و به تجهیز و تکفین او قیام نموده جنازه او را مشایعت کرد و پس از آن در قلمرو[2] شاه مدت سی سال خونی واقع نشد (3a) مگر یکب خون در تمام قرن ولقع شد که آنرا نیز قصاص کرد ۔

بعهدش[3] همه عالم آباد شد   دل خلق کلی ز غم شاد شد
جهان تازه از داد او شد چنان   که (از) یاد شد داد نوشیروان

(۱) منخ ــــــ مردم نکنم (۲) ــــــ بعهدس (۳) منخ ــــــ قلم

بمر هم رسیدند تلهای ریش بیک جاشدند آبخور گرگ و میش
ز ارکان داد و ز آئین عدل بنوشیروان داد تلقین عدل
فلک گفت در دور این پادشاه ملک گفت در عهد این دین پناه
ننالد مگر مرغ در مرغزار نگرید مگر ابر در نوبهار
ازین بس نیابی کجی در جهان مگر در خم ابروی دلبران
نگردد دلی خون مگر جام مے ننالد کس از دست کس غیر نے
بعهدت ز کس نالهٔ بر نخاست بغیر از کمان، گر بنالد رواست
که در عهد انصاف شاه جهان نکردست کس زور جز برکمان
هر سر فرازان و تاج مهان بد وران عد لش بنازد جهان
گر از فتنه آید کسے در پناه نیابد جز این کشور آرام گاه
ندیدم چنیں گنج و ملک و سریر که وقفست بر طفل و برنا و پیر
نه بینی در ایام او رنجهٔ که نالد ز بیداد سر پنجهٔ
(3b) چنان سایه گسترد بر عالمے که زالی نیند یشد از رستمے
همه وقت مردم ز جور زمان بنالند[1] و از گردش آسمان
در ایام عدل توای شهر یار ندارد شکایت کس[2] از روزگار[3]

صفات حمیده، و اخلاق پسندیده این شاه جهان آنچنان بود که مضمون ابی ابیات طابق النعل بالنعل در وصف عدل و فضل و امتنان اوست و هیچ کس‌را مجال چون و چرا نه ـ منقولست (که) سلطان احمد عالم بود و از هر علمی بهرهٔ داشت (و) چنان نبیرهٔ او محمود شاه بیکره که در مجلس آرائی و سخن گذاری بحدی بود که هر کس از علما و فضلای کامل که بمجلس او می رسیدند تصور می کردند که خسرو را تحصیل کامل است و حال آنکه پیش هیچ ملائی زانو نزده و سبق نگرفته بود نهایتش اکثر اوقات بصحبت فحول علما می نشست و تمام صحبت بکلمات علمی میگذشت و از هر جا انچه می شنید در خاطر میگرفت و میداشت و دانشمندان در القاء مسائل و بیان تواریخ بی محابا سخن نمی توانستند گفت چنانچه جدّ او سلطان مظفر پسر زاده خود را مولا(نا) احمد میگفت و بالذات کریم النفس بود و صاحب شوکت و تدبیر و بارای و جهانگیر و جهانبان و کشور کشا بود که ابیات بوستان گویا در حق او (4a) از شیخ وارد شده

(۱) منع ـــــ تنالند (۲) منع ـــــ بس
(۳) این ابیات از بوستان سعدی گرفته شده

نظـــم

کس این رسم و ترتیب و آئین ندید   فریدون بآن شوکتش این ندید
نه ذکر جمیلش نهـان می رود   که صیت کرم در جهان می رود

(منقولست) که در اول جلوس خود قلعه اساول فتح کرد و آسا پهیل را بکشت و شهر معظم احمد اباد را در شهور سنة ثلاث عشر و ثمانمائة بنا فرمود و این نظم مناسب افتاد - 813

نظـــم

بفرمـان شـاهنشه بختیـار   بکردند ساعـــات سعد اختیـــار
مه ذی قعده بود و از سال هجری   سه وده بهشت صد اگر بشمری

و از لفظ (با) خیر تاریخ بنای شهر معظم ظاهر میگردد -

در ذکر بنای شهر معظم احمد آباد خصه الله تعالی بالخیر و السداد و امان العبادو ابقاه معمورا الی یوم التناد (منقولست) که روزی سلطان احمد بر لب آب سابهر میگذشت بالیستاد جای دید بغایت با صفا و خوش هوا بخاطر مبارکش خوش آمد و بادل خود گفت که این چنین جای خوب و صحن میدانی لطیف (و) مرغوب که آبی روشن صافی در تحت او روان حیف نباشد که او سواد شهریت و معموری و آبادانی بهرهٔ نبود چه اگر بمعموریت رسد بسیاری از اطراف و جوانب این معموره از شر مفسدان و مهواسیان در قید ضبط آید و صورت امن و امان (4b) در آئینه این سواد عظیم‌البنیان چهره کشاید و تا انقراض عالم یادگاری بر صفحه روزگار پائدار بماند خاطر خبر ماثر خود را باین نیت مصمم داشته باظهار و اعلان دل معماران رکاب دولت را باین فکر و خیال بر گماشت -

چنین گفت حلوای شیرین[2] سخن   که افشاند ضد درج در در سخن
که چون چند گه شاه گردون غلام   شدش بر لب رود سا بهر[4] مقـام

---

(۱) این هردو بیت از حلوای شرازی است - بیت ثانی در مرات سکندری این طور آمده ذی قعد رفته از هجریه ــ ثلث عشر با ثمان مائة ــ نگاه کنید بمرات سکندری (چاپ بمبئی) ص ۲۴ ــ در مرات احمدی این بیت چنین آمده: مه ذی قعد رفته از هجریه - ثلت و عشر را تا ثمانمائة - نگاه کنید خاتمه مرات احمدی (چاپ کلکته) ص، ۴ -

(۲) سکندری ــــ شکر   (۳) مهدی ــــ خرام

(٤) سکندری ــــ سانبهود و احمدی سابر -

زمینی بغایت فرحنـــاک دید ز گرد محن خاک او پاک دید
هوائی که میکرد دل را هوس نسیمش چو مشک خطا[1] خوش نفس
مکانی[2] نزهه دید و جای لطیف[3] محلی[4] خوش آب و هوای لطیف
بـــالــهام غیبی[5] و حکم اله چنین آمد اندر دل بـــادشاه
که در آن زمینی[6] مروح هوا (کند تاز شهر معظم بنا)[7]
همان لحظه بنـــا[8] طلب کرد شاه بفرمود تاهم در آن جایگاه
بسازد یکی ملک[9] عالی اساس که گویند سکان[10] خاکش سپاس[11]
چنان کشور عالی ارکان کند که گجرات رشک خراسان کند[12]
چو در خاطر شاه گردون سریر شد آن[13] فکر شادی فزا جای گیر
طلب کرده اصحاب علم نجوم که بودند گنجور گنج[14] علوم
دقـائق شنـاسـان دور فلک که واقف بدند از سما تا سمک[15]
مهندس صفـا[16] تان اختر شنـاس (5a) براهین نمایان صاحب قیاس
مطـالع کشـایـان سطح سپهر منازل شناسان افلاک و مهر[17]
گرفتند زیج و سطر لاب را کشیدند نه چرخ دولاب را
نظر بر کشادند از هر طرف بدیدند هر کوکبی را شرف[18]

(۱) سکندری ــــ ختن (۲) احمدی ــــ مکان
(۳) سکندری ــــ نظیف (۴) سکندری ــــ محل
(۵) سکندری ــــ بحکم و احمدی ــــ لطیف
(۶) سکندری ــــ زمین
(۷) این مصرعه از متن ساقط شده از سکندری نقل کرده شد ــ
(۸) احمدی ــــ بانی
(۹) سکندری و احمدی ــــ شهر
(۱۰) مسخ ــــ به سکان
(۱۱) از این جائه بیت حذف شده برای ابیات محذوف رجوع کنید بمرات سکندری ص ۴ ــ ۲۲ و مرات احمدی ص ۴ ــ ۳
(۱۲) این بیت در مرات سکندری این طور آمده ــ نشان پور را از حسد جان رود
که گجرات رشک خراسان شودکنید
نگاه کنید سکندری ص ۳۴ و در مرات احمدی چنین نوشته شده نشان پور را از حسد جان کنید
رجوع کنید ص ۴ که گجرات رشک خراسان کند
(۱۳) مسخ ــــ از (۱۴) مسخ ــــ الج (۱۵) مسخ ــــ سما و سمک
(۱۶) مسخ ــــ صفایان
(۱۷) این مصرع در سکندری و احمدی این طور است طوالع نمای ناهید و مهر
(۱۸) در سکندری و احمدی مصرع دوم مقدم است

بفرمان شاهنشه بختیار بکردند ساعات سعد اختیار
مه ذی قعده بود و از سال هجری سه وده بهشت صد اگر بشمری[1]
چو بانی[2] خطی بر کشید از زمین برو خواند بنای چرخ آفرین[3]
چو پرکار[4] خشت[5] نخستین[6] نهاد فلک[7] گفت مسعود و فرخنده باد[8]
بر فعت بنایش هم از ابتداء گذشت از سر سدرة المنتهی
چو شد آن اساس معلی تمام گذشت از سر چرخ فیروزه فام
چو آن ملک[9] معمور آباد گشت جهان هفت اقلیم بد گشت هشت
ز نو ملک آباد شد نازنین سوادی چون خالی بروی زمین[10]
چو ترتیب آن ملک[11] عالی مقام شد از ناصر[12] دین احمد تمام
ورا نام هم احمدآباد شد دران ملت احمد آباد شد
شد آن[13] تازه شهری عمارت پذیر که گردون ندیدش بد وران نظیر
الٰہی تو این شهر عالی بنا (56) مده تا بحشرش زوال و فنا

آمین (یا) رب‌العالمین و الصلوة علی رسوله محمد و آله الطیبین - منقولست سلطان احمد خود بنفس متوجه طرح اساس آن شد و سر ریسمان بدست حق پرست خود داشته و سر دیگر بدست حضرت شیخ احمد کهتو داده خود بجای که دروازه دربار بادشاهی است رو بقبله ایستاده و شیخ بر جای سه دروازه سر میدان ایستادند هر دو احمد عاقبت محمود مثل آفتاب و ماه - یکی آفتاب سپهر دین و یقین - و دوم ماه فلک دولت و تمکین (مصرع)

تو گفتی که در برج خود بود ماه

---

(۱) این بیت در سکندری و احمدی بطور دیگر آمده چنان که پیشتر نوشته شد ———
(۲) سکندری و احمدی ——— بنا
(۳) این مصرع در سکندری چنین آمده ——— برو خواند بانی چرخ افرین و در احمدی این طور آمده ——— برو خواند هردم فلک آفرین
(۴) سکندری ——— استاد سو احمدی پیکار (۵) احمدی ——— خشتی
(۶) احمدی ——— بخشیش (۷) احمدی ——— ملک
(۸) سکندری ——— پاینده (۹) سکندری و احمدی ——— شهر
(۱۰) این بیت در سکندری این طور آمده ——— چه آباد شهری‌شده نازنین ——— سوادش چو خالی بروی زمین و در احمدی چنین آمده ——— نوآباد شهری شده بر زمین ——— سوادش چو خالی بروی زمین -
(۱۱) سکندری و احمدی ——— شهر
(۱۲) سکندری و احمدی ——— ناصر الدین (۱۳) سکندری و احمدی ——— شده تازه-

و از طرف شمال و جنوب دو احمد دیگر بودند یکی قاضی احمد نام و دوم مولانا احمد ـ این هر دو بزرگوار سر های ریسمان بدست گرفته ـ یکے بد روازه جمال‌پور و دیگر بد روازه ایدریه درست داشته ـ بر زمین خط کشیدند و مکرر از سیاحان ممالک ایران و توران زمین استماع شده که از روی انصاف و راستی بی مداهنه خوش آمد از روی جدّ گفته اند و همیشه باین قول رطب‌اللسان و عذب البیان اند که نظیر احمدآباد باین زیب و زینت رسته بازارها و سر میدان دو چوکهنڈی پیش روی دربار هرگز هیچ جا ندیده ام و همه شهر های اطراف را که (*6a*) سیاحان جهان گرد و سالکان عالم نورد متفق اللفظ والمعنی همین سخن در زبان دارند که بخوبی و زیبائی احمد آباد شهری دیگر بنظر نیامده خداش از عین الکمال در پناه خویش نگاه دارد و از جمله خوبی های این شهر است که خدیو جهان خسرو دوران شهنشاه با تاج و تخت و شهر یار با دولت و بخت خلاصه اولاد تیمور گورگان تخت نشین صفه ایران و توران آفتاب فلک سروری ماه سماء جهانبانی و رعیت پروری خلیفة الحق[1] و ظل‌الله المطلق اکبر شاهان سابق و لا حق بندگان حضرت جلال‌الدین محمد اکبر بادشاه غازی نیز طرح این شهر آرایش آئین و سعادت بهر[2] را بغایت پسندیده و خوش کرده چه وصف آنرا از السنه و افواه شنیده و اوصاف آنرا درگوش جان گرفته از دارالظفر فتح‌پور بتاریخ سنة ۹۸۰ هجری نهصد و هشتاد صرف عنان بصوب تسخیر گجرات فرموده از توفیق الهی و بخت بلند بادشاهی همچنان سوار فیل محمود که سر حلقه فیلان منگلوس که هزاران هزار در رکاب دولتش زنجیر کشان همراهی بوده همچنان سواره فتح ممالک گجرات فرموده که قطره خون از دماغ خروس بر زمین نچکید و همهٔ امراء و سلاطین گجرات سر از خط دائره امرش نه پیچیدند و سجده اطاعت و انقیاد ادا نموده و سر انقیاد و اذعان(*6b*) بر خط فرمان نهاده از سعادت تسلیم و رضا بسلامت مانده در امان خدا شدند ـ شهری و بلدی را که چنین بادشاهی پسند کند آن پسندیده خدا و ملائکه سما باشد و در آن باب شاعری بیتی دارد ـ

اے صبا جمله جهان گردیدهٔ مثل این شهر (ی) بگو گردیدهٔ

(۱) مخ ——— بحق (۲) مخ این شهر و آرایش و آئین سعادت بهر

و از جمله خوبی های سلطان احمد بانی احمدآباد این است که در عهد سلطنت او سید برهان الدین المخاطب من عندالله بقطب العالمین در بتوه بوده و حضرت سید محمد المخاطب بشاه عالم در رسول آباد و حضرت شرف‌الدین مشهدی در بروج و در پتن حضرت رکن‌الدین نبیرهٔ حضرت فریدالدین گنج شکر گویند سلطان احمد مرید حضرت رکن‌الدین مذکور بود منقولست که سلطان احمد حضرت شیخ احمد را طلب فرمود برای ابتدای بنای احمدآباد ـ و حضرت مخدوم جیو تشریف می آوردند[1] که در اثنای راه یک بزرگوار نشسته بود حضرت مخدوم جیو را آواز داد ایشان از بهل فرو شده از کمال خشوع و خضوع و غایت اعظام و احترام نزد آن بزرگوار رفتند[2] ـ

و بدوزانوی ادب نشستند[3] این هر دو بزرگوار ساعت ها باهم نشستند و رقتها نموده آب از دیدها روان کردند وحضرت شیخ[4] احمد باین درویش ره گذری وداع کرده پیش سلطان آمدند و سر ریسمان گرفته طرح شهر نهاد (ند) ($7a$) و باز بخانه خود متوجه گشتند بعد از مدتی یکی از خادمان محرم از مخدوم جیو پر سید که آن کدام کس بود که خوند کار جیو اور این چنین تعظیم و تکریم کردند ـ فرمودند که آن خضر علیه السلام بود که مرا فرمود که از برای بنای شهر می روی مخدوم فرمود که بلی خضر فرمود که برو بنا کن که خوب خواهد شد که من این مکان را دوبار شهر دیده‌ام و نام همین احمد آباد بود ـ و یک بار دیدم که آن شهر را که در معموری و آبادانی آن چنان بود که تمام ترازوهای بقالان عمود و کفتین از زر بود ریسمان ابریشم داشت و تمام اهل سوق را نیز سنگ و ترازو از زر بود و سالها آبادان بماند ـ عاقبت یک سال باران بسیار شد و سیل قوی آمد و همه شهر و اهل آن شهر را برانداخت و آب برد و مدتها ویران ماند ـ آخر بعد از چند مدت بار دیگر[5] احمد پیدا شد او نیز بنا کرد و خوب آبادان شد ـ ده دوازده فرسنگ آبادان بود و تمام ترازوی بقالان و سنگ آن نقره بود آخر آن نیز از خطر آب ویران شد این احمد سیوم است که خیال این شهر کرده است ـ برو برو بکن شهر خوب خواهد شد و لیکن ترس آب است بدان سبب آب دیده شدیم ـ والله اعلم ـ

(۱) مخ ـــــ آورند
(۲) منج ـــــ رفت
(۳) مخ ـــــ نشست
(۴) منج ـــــ بشیخ
(۵) مخ ـــــ یک

در وصف شهر معظم احمد آباد شاعری آنرا بنظم آورده است -

هوایش معنبر چو باد بهار ... نسیمش معطر چو مشک تتار
(7b) اساسش مشید چو سبع الشداد ... فلک خواند او را کبیر البلاد
بصورت نمودار باغ بهشت ... همه خاک او مشک و عنبر سرشت
ریاضش مفرح تر از بوستان ... و زو بوستان ارم بوستان
شده صیت او در بسیط زمین ... ز ملک عرب تا بسر حد چین
ز سقلاپ تا عرصه قندهار ... ز ملک حبش تا در زنگبار
ز خط خطا تا با اقلیم شام ... ز میدان جا جرم تا حد جام
ز اطرا بلش تا دیار عدن ... ز ملک حبش تا دیار یمن
ز شیراز تا سرحد سیستان ... ز تبریز تا دامن بیلقان
ز معمورهٔ روم تا حدّ ری ... ز سلماس تا خطهٔ اند جوے
ز در بند قبچاق تا آب شور ... ز اقلیم گجرات تا جون پور
ز جا جا نگر تا بحدّ بهار ... ز سیلان زمین تا بحصن دهار
ز بنگاله تا عرصه ملک چین ... ز قنوج تا حدّ بربر زمین
نه چشم فلک مثل آن ملک دید ... نه[2] گوش ملک نیز هر گز شنید
روان بر لبش چشمه سلسبیل ... ز رشکش رخ نیل در آب نیل
بسی خانهای منقش بزر ... بر آورده بر چرخ فیروزه سر
(8b) ز هر جانبی گنبدی زر نگار ... معلی چون ایوان نیلی حصار
دکانها و بازارش آراسة ... مهیا درو هر چه دل خواسة

طرح عمارت مسجد جامع کبیر درون حصار جهان پناه شهر احمدآباد (در) سنة خمس و عشر و ثما نمائة مسجد کلاں را بنأ فرمود و از لفظ خیر (ه) تاریخ بنای آن مسجد یافت می شود - نظم کرده مولانا یحیی[1] و او در تاریخ اتمام مسجد کلاں غزل گفته و خوب گفته

غزل تاریخ

فرخ این بقعه که چون کعبه بنای عجب است
کعبه آسا علم دوات و دین عربست

---

۱ حضت ملک درین جا کنایه از فلک است -
۲ در مخ پس از نه قنوج آمده و این غلط رو نوشت است

در جهان داری سلطان جهان احمد شاه
شهر یاری که شهنشاه جهانش لقبست
منبع علم و ادب هست یکی بانی آن
که وفا و کرم و مکنتش اندر حسبست
زبدهٔ آل نبی مفخر اولاد علی
سید عالم ابوبکر حسینی نسبست
بحمد الله که مرتب شده تاریخ اساس
هشت صد و پانجده غره ماه رجب است

ذکر بنای حصار جهان پناه شهر احمدآباد در شهور سنة ثلا ثین و ثما نمائة حصار بنا فرمود و از لفظ خیرک تاریخ بیرون می آید و در اندرون حصار حصار دیگر بجهت سکونت بنا کرد و قصر های کسری نهاد عمارت فرمود و در صفت قصر چند بیت از شاعریست ـ

نظــم

(8b) بر آورده بر قصر[1] ایوان شاه　　سر برج او رفته تا اوج ماه
رواق فلک گوشهٔ طاق او　　گذشته ز نه چرخ اطباق او
بقصر همایـون ملقب شده　　ضیا بخش خورشید و کوکب شده[2]
بنایش نه از چوب و نه از خشت بود　　که خشتش زرو نقره[3] چوبش زعود[4]
درو بوستانی چو باغ بهشت　　همه خاک او مشک و عنبر سرشت

بعد از چند سال قعله احمد نگر بنا کرد نزدیک ایدر و آنجا حصار سنگی بنا کرد و در شهور سنة سبع عشر و ثما نمائة قلعه گرنار[5] فتح گردید ـ

تاریـــخ

ز تاریخ هجرت بحکم خبر　　ثمان[6] مائة بود و سبعه عشر
و بعد از چند مدت بتخانه سید پور بشکست ـ
روان شد بتائید رب غفور　　پی کسر[7] بتخانه سید هپور[8]

---

(۱) سکندری ــــــ چرخ　　(۲) این بیت در مرات سکندری محذوف است
(۳) سکندری ــــــ بود
(۴) پس ازین بیت هشت بیت محذوف شده برای ابیات محذوف نگاه کنید بمرات سکندری ص ۲۷
(۵) مغ ــــــ کرنال　　(۶) مغ ــــــ ثمان و مائة　　(۷) سکندری ــــــ قصد
(۸) سکندری ــــــ سید پور

مکانی که بد معبد کافران وطن گاه گبران ناپاک جان
درو معتکف گشته[1] ایل و نهار همه بت پرستان زنّار دار
همه سال جای بت وبت پرست باو نا رسیده (ز) جای شکست
در آفاق معروف[2] و مشهور بود وطن گاه کفار مقهور[3] بود

در شهور سنة اربع عشر (ین) وثما نمائة سلطان جهان جهانگیر[4] نهضت فرمود(9a)بقلعه جانبا نیر[5] و سونکهیر[6] و مانکنی و بعضی جای فتح‌فرمود و دران نهضت جانپانیر فتح نشد بعد از چند مدت سلطان جهانگیر بقلعه جانپانیر جنگ[8] انداخت و حرب کرد و کافران آن جای را مطیع کرد و در شهور ثلاث عشر (ین) و ثما نمائة نهضت فرموده حضرت خسرو باقبال نواز کوه مهیسر[9] بجانب قلعه ماندو رایات نصرت آیات افراخت و در ربیع‌الثانی سنة ثلاث عشر (ین) و ثمانمائة.

ز فتح مهیسر چون پر داخت ساز شهٔ[10] کامران خسرو سرفراز
چو شد غره ذی قعد آشکار ز هجرت شده هشتصد و (ست) و چار

درین سال سپاه نصرت پناه به تسخیر قلعه ماند و نزول اجلال یافت و دامن های کوه مخیم معسکر ظفر پیکر گشت :

نظم

چو بگذشت عشرین ماه صیام به بخت همایون (و) فتح تمام
کشیدان برومند از اقبالی نو سپه بر در قلعه ماندو
گرفتند دشت و بیابان و کوه سپاهی چو کوه گران با شکوه
سواران خنجر کش و تیغ زن همه خصم سوز و همه قلعه کن

و در همین سال سارنگپور فتح کرد و در شهور سنة احدی و ثلاثین و ثمانمائة شاهزاده محمد خان را بطرف دکن فرستاند با سپاه بیشمار و لشکر جرار جهت شکستن اعدآ خاکسار (9b) تیره روزگار بجانب نند بار :

(۱) سکندری -- بود (۲) سکندری : معمود
(۳) از این جا دوازده بیت محذوف شده برای ابیات محذوفه رجوع کید بمرات سکندری ص ۳۲
(۴) مخ ——— جایگیر (۵) مخ ——— جانبای
(٦) مخ ——— سونگنر ۷ مخ ——— ماکنی
۸ مخ ——— چنگ ۹ مخ ——— مهیر
۱۰ مخ ——— سه

نظـــم

فرستـاد همراه، خـــان کبیر بسوی ندر بـار تـا تهـــا انسیر[۱]
بتـاریخ شهر صفر غیر شک ز هجرت شده هشتصد و سی و یک

و هم درین سال فتح مهائم و کسر بهائم و مظفر گشتن خدیو جهان سلطان عالم ـــ دیگر اوصاف حمیده و بخت بلند بادشاه سعید بی حساب است و جنگها (ی) عظیم در بلاد گجرات و مالوه و دکن تا از سرحد جاجنگر بکرد و اکثر فتح شده - دیگر اخلاق و اوصاف سلطان از رای زنی و لشکر کشی و ملک گیری و کشور ستانی اگر کسی بقلم آرد کتا بها شود و وصال سلطان احمد دوم شهر ربیع الثانی از شهور سنة ست و اربعین و ثمانمائة و مدت بادشاهی اوسی و سه سال بود -

(سلطان محمد شـاه دوم)

بعده پسر او محمد خان نام بخطاب شاهی بر تخت سلطنت اجلاس کردند در سنة ست و اربعین و ثمانمائة و این بادشاه اگرچه کریم نبود اما حلیم بود و در عهد او حضرت مخدوم[۲] جیوندای «ارجعی الی ربک» بگوش هوش شنیده رخت حیات بدار بقا کشیدند چون سلطان زحمت حضرت مخدوم زیاده شده شنیدند بجهت پرسش[۳] احوال شخصی را بخدمت مخدوم فرستادند چون با ستانه[۴] مخدوم رسید خبر فوت شنیده از راه باز گشت چون بخدمت سلطان (رسـ) رسید سلطان پرسید مخدوم چه حال دارند او تاریخی در بدیهه یافته بود در جواب پادشاه همان تاریخ بر زبان اورد ع -

شه عـالم محمد را بقا باد

۸٤۹

و در عهد سلطنت محمد شاه گجراتی سلطان محمود بن مغیث خان صاحب مندو بود سلطان محمود بجانب گجرات دغدغه لشکر کشی کرده خروج کرد و در سنة خمس و خمسین و ثمانمائة آن قصه نوشته خواهد شد و مدت ملک سلطان محمد شاه نه سال بسه ماه کم کشید - فوت او هشتم ماه محرم سنة خمس و خمسین و ثمانمائة واقع شد -

(۱) مغ ـــــــ بسوی ندر باو و تا شهر تهانیر
(۲) شیخ احمد کهتو
(۳) مغ ـــــــ پرسس
(۴) مغ ـــــــ باسیانه

(سلطـان قطب‌الدین)

ذکر جلوس سلطـان قطب الدین پسر محمد شاه ابن احمد شـاه بـانی احمد آباد و در عهد دولت او دو عمارت عـالی در عـالم هستی بدیدار گشت - یکی حوض کانکریه و نزدیک او قلعه و محلهای بادشاهی بنـاشد و دوم بـاغ فردوس که بغایت وسیع و کلان و جـائیهای سرکشاد که در آن محلهـا و سردابهـا ساختند و از هر گونه نهال و اشجار غیر مکرر حتی[1] درخت صندل و عود نشاند و پرورش یافت - و این بادشاه کریم بود و او را ثانی قطب‌الدین زر بخش میگفتند - در اول جلوس سلطـان محمود خلجی را شکست داد و بغایت شجاع بود چنانچه او را شیر دل میگفتند - و او مرید حضرت قطب العالمین بود - و وصال قطب عالم[1] در سال جلوس سلطان (۸۵۷) سنهٔ ۸۵۵ واقع شد و رحلت سلطان قطب الدین در شهور سنة ثلاث و ستین و ثما نمائة واقع شد و مدت ملک او قریب به نه سال بود

(سلطـان داؤد)

بعد ازو برادر او سلطان داود بن سلطان محمد بر تخت سلطنت بنشست و سیوم ماه رجب - و او مردی کم همت و پست[2] فطرت بود - اول روز جلوس چون چراغ و مشاعل بسیار دید فرمود که چندین روغن چرا بعبث می سوزند - از معتاد خود تخفیف فرمود و دانه کبوتران نیز کم کرد و بروظائف ائمه و اشراف که نظر کرد گفت ایشان ارباب ریاضت اند از ایشان نیز چیزی کم کنند و ندانست که آنچه میزایند بیشتر انداز آنکه میمیرند - ارکان دولت دیدند که این قصورات و کسورات موجب آنست که آوازه باطراف جهان برد و سلاطین همسایه را هوس خروج بر مملکت گجرات شود - لائق سلطنت ندیدند ازو اقالت بیعت کرده معزول ساختند - بعد از بیست و هفت روز برادر او که محمود خان نام بود اورا بر تخت سلطانی نشاندند -

(سلطان محمود بیگڑه)

ذکر کیفیت ابوالمظفر محمود شاه بن محمد شاه بن احمد شاه بن مظفر شاه السلطان ابن السلطان الی آخره - راویان اخبار و قائلان آثار چنین روایت کرده اند که ولادت بـا سعادت این سلطان محمود در شهور سنة خمسین و ثما نمائة

۸۵۰

(۱) سید برهان الدین عبدالله قطب عالم بخاری

(۲) مخ ــــــ بشست (۳) مخ ــــــ اشراق

صورت (11a) یافت بردوستان مبارک برکافران بلا - چو سلطان محمود قلعهای کفار بسیار فتح کرد غرض که بعد از فوت حضرت مخدوم جیو که کوکب حیات ایشان از مطالع ملک بقا طلوع کرده بود که بعد یک سال ستارهٔ وجود سلطان محمود از افق مشارق ولادت طالع گشت و مدت پنجاه و چهار سال در سلطنت با ستقلال عمر بسر برد و در سنة سبع عشرو تسع مائة کوس رحلت بملک بقا کوفت و نصیب خود را از کشور دار جهان فرا گرفت -

(سلطان مظفر حلیم)

و بعد ازو سلطان مظفر که بادشاه حلیم عالم و فاضل بود بر تخت سلطنت جلوس فرمود و فاضلی در تاریخ جلوس مظفر شاه بن محمود شاه اقتباس از آیات قرآنی یافته که « و ورث سلیمن[1] داود » چه نیکو یافته و مدت سلطنت او قریب به پانجده سال بوده -

(سلطان سکندر)

بعد ازو سلطان سکندر نشست و باندک مدتی بدست عمادالملک غلام بادشاه که صاحب دوازده هزار سوار بود و دست تصرفی در مملکت داشت چون احساس کشتن خود کرده بود بجاسوسی از اهل کنگاس از ترس جان خود آن بیرحم منبع ستم در وقت قیلوله بر سر تخت در خواب تیغ ها[2] زد و انچنان شاهزاده با حسن و جمال که آفتاب و ماه ازو رشک می بردند ضائع ساخت -

(سلطان محمود ثانی)

و طفلی (11b) را بخطاب محمود شاهی به سلطنت برداشت - بهادر[3] برادر سکندر که از خوف او سر بدشت[4] و صحراء نهاده سر گردان در مملکت هند در لباس نامرادی میگشت و در جنگ حضرت بابر بادشاه با سلطان دهلی حاضر بود همان امراء که در قتل سکندر با عمادالملک هم کنگاش بودند عرائض پیش بهادر فرستاد (ه) بخواهش تمام آوردند و عمادالملک خون گرفته درپای تخت همچنان بماند تاکه اورا از خانه یکی از امرایان که پنهان

(۱) مغ ــــــــ سلیمان (۲) مغ ــــــــ زدند
(۳) مغ ــــــــ بهادر و برادر (۴) مغ ــــــــ بدست

شده بود هم بجا سوسی صاحب خانه اورا گرفته آوردند و در سر میدان بازار بقصاص برادر خود فرمود که نطع انداختند و خونش بریختند و از کاسه سرتا ناخن پای او زنده پوستش کندند ـ و محمود برادر خورد سال که بجلوس نشاینده بود اورا با چندین برادر دیگر خورد و بزرگ که بدستش افتادند همه به تیغ بیدریغ سرها بریدند ـ

(سلطان بهادر)

و در همان سال سنة ۹۳۲ هجری جلوس سلطان بهادر بن مظفر در جانپانیر که تخت گاه بود واقع شد و یازده سال دولت راند و زر بخشیهای نا بر جا کرد و مردم سپاه گجراتی را که در طلب ما هیا نهای مانده بی ادبی کردند ـ و سلطان در پالکی نشسته بود شمشیر های کشیده بر سر او ریختند و حشم حبوش و عربان (و) فرنگی که پیاده در جلو پالکی می دویدند سپرها و ترسهای عربان در همدگر یافته سینه سپر ساختند (12b) و با گجرانیان مقابله گرفته سلطان بهادر را بسلامت به تخت گاه رسانیدند سلطان این بداهت گجراتیان را که تمام حرام نمکی ازان بمشام عالمیان میر سید در خاطر انتقام مثر گرفته خانه بر انداز گجراتیان گشت و محتاج بنان شب ساخته ـ در تربیت غریبان شد و هر یک را بنوازشهای خسروانه از مناصب عالیه و برکتهای کبیره و جاگیر های خوب معمور بی محابه می داد و خزانه سردستی را آنچنان پر مال ساخته بر مثال مال قیاصره[1] همواره در سیر و سفر و در گشت و شکار خچرهای پر بار از سرخ و سفید سحوا لیهانی (کذا) که محفها و بالا پوشهای آنرا از چرم خام گرفته بدره در بست پر از بدرهای اشرفی و سکهای نقره از هر قسم محمودی و مظفری و احمد شاهی و هشتکانی[2] و چوکانی[3] و فیروز شاهی و بهادر شاهی و امثال آن که عدد آن از مئتین و مأت گذشته بود و آنرا ز رقمچی نام نهاده همراه میگردانید تا هرگاه که برهر یک از امرا یا باد فروشان یا گویندها را انعام فرماید برقم سر کیسها حساب کرده میداده باشد و حکم کرده بود که ده نیمی نگیرند و بهای خریطهای بدره کم نکنده صیت زر بخشی او که با قطار عالم عالم روان شد از هر طرف مردم کار آمدنی متوجه رکاب خلافت شدند از جماعت گیلانیان[4]

(۱) مخ ـــــ خاصری (۲) چونکی
(۳) مخ ـــــ بهکسی (۴) مخ ـــــ ایلانیان

و رومیان و عربان و حبوش بسیار شدند و از (12b) رومیان که قریب دویست غراب پر از توپ و تفنگ که حاکمش پاشای رومی بود و خواجه صفر که یکی از غلامان او بود و رومی خان که در فن قلعه گیری ید طولی داشت بجهت گرفتن بنادر گجرات از سورت و بروچ و کمبایت و بندر دیو متوجه شد و برسم غزا آمدند و در استیصال جماعت فرنگ مدد از حکام و گماشتهای بنا در گجرات که صاحب اختیار بودند به آدوقه[1] و آب و از هر گونه ما یحتاج قوام معیشت و اسلحه جنگ استدعاً نمودند - رای وزرای گجرات بران قرار گرفت که مدد این قوم نباید کرد - که ایشان طرز جنگ دریا و کشتی خوب ورزیده اند و در خشکی نیز داد مردانگی وصف شکنی بر وجه اکمل دارند هنوز ا فرنگ که در این امور از رومیان پائین تر اند می توان بسر بود و اما وقتی که رومیان بنادر را متصرف شوند در قصد ممالک بالاتر دراز دستی خواهند کرد و ملک تمام بدست ایشان خواهد رفت باین تقریب تغافل و بی التفاتی را پیشه خود ساختند آن پاشای رومی عاجز و مضطر گشته لشکر و اغربه با توپهای جهانگیر قلعه کشا و دیگر اسلحه برجا گذاشته خود با خود اندک غرابی باز گشت که با راس و رئیس خود رسیده با ستعداد بر اصل بیاید حاکمان گجرات تصرف توپها را غنیمت و مفت خود دانستند و رومیخان که آغا الغ و سر لشکر بود (13a) پائین آمده بملازمت سلطان بهادر پیوست - اورا به فنون مواعید خسروانه و صنوف مراحم پادشاهانه مستظهر و امیدوار ساخته توپها گرفته بر سر قلعه چتوڑ لشکر کشی کردند و در اندک فرصتی قلعهای که هرگز بتصرف اهل اسلام در نیامده، بود در آوردند و مندو را نیز متصرف شدند و مدار بر عذر و حیله نهاده آن وعدهای که بارومیخان درمیان بوده از ده یکی به انجاز نرسید و هیچ کدام وفانشد - رومی خان افسرده خاطر و دل مرده خدمتی میکرد تا وقتی که مقابله با حضرت همایون بادشاه رو داد و منشا ابی عداوت و خصومت آمدن محمد زمان میرزا بود که رنجیده از پیش حضرت همایونی نزد بهادر آمد و آمدن اورا بقدم اجلال استقبال نموده بانواع رعایت تلقی نمودند و چون از حضرت جنت آشیانی کتابات رسید در اخراج اواز پیش خود آن غرور فتح های تازه و کشور کشای بی اندازه نگذاشت که بر حد خود باشد - مراسلات زیاده از حد خود بنوشتن آمد و ملاّ محمد لاری که

---

(۱) متن ——— بدوارقه

خود را از جمله منشیان زبردست می شمرد بنما[1] قضت ملا محمود هم شهری اوکه پیش حضرت همایون بادشاه مقرب الحضرت شده بود خود نمائی بخاطر آورده - در جواب مراسله *(13b)* همایونی نا خوبها نوشته بخدمت بهادر آورد و علی ملأالناس و رؤس الاشتهاد بعنوان خود نمائی فرو خواند - بهادر[2] را این سخنان نوشته او که در سر مجمع خوانده بود در سیمبر ضمیر خوش نیامد و نتوانست در مجلس چیزی از نیک و بد بزبان آورد و میخواست که بعضی سخنان رکاکت آمیز را اصلاح فرماید - چون تقدیر الهی بر آن رفته بودکه چندین خرابی عملکتها پیش آید این خط بخدمت جنت آشیانی رسیده و باعث لشکر کشی شده روی به سپاه بهادر هراول تعین فرمودند چون مقابله متحقق شد بهادر برو میخان افسرده رو کرده پرسید که چه باید کرد او گفت که عرابه[3] بباید کرد که لشکر مارا حصاری باشد ترتیب عرابه حکم شد چندین کروه را عرابه به بستند و هر گاه که رسد غله و آذوقه از هر جانب که رو نهاده بلشکر بهادر آمدنی می شد مغلان همایونی سر راه رفته بر گردانده میبردند و لشکر ایشان روز بروز ابدار و پر قوت میشد و مردم بهادر بی قوت و بی قوت می‌شدند و در مرتبه اول که هر دو هراول بهم جنگ کردند شکست بر هراول گجراتی افتاد و شگون[4] بد شد و از قحطی غله و کاه و دانه اسپان بمردن رسیدند و کاه کهنه جزها و حبها و بنها[5] را پیش اسپان خاصه می انداختند و دیگر اسپان خاک می ایسدند آن بود که بهادر بالای قلعه مندو برآمد و مدتی *(14a)* پای مندو لشکر مغول از همه جانب محاصره داشت تا آنکه از یک جانب بالا برآمده صبحدمی بود که بهادر را از خواب بیدار کردند برخاست و وضو ساخت و دو رکعت مخففه گذاشت[6] و بر اسپ خاصه سوار شده نیمچه در دست تنها همچون باد و برق از گذر های شهر تند و تیز بدر رفت و از یک جانب حصار که در گوشه آن دریچه بود پیاده شده اسپ را ازان دریچه بیرون کشید و روان شد اتفاقاً در سر گذری که دو رویه او یگان یگان سواران مغول ایستاده بودند یکی پیش آمده خواست که متعرض شود چابک دستی کرده نیمچه برو زد و کار اورا ساخت و جلد از میان ایشان بدر رفت راه چا پانیر را پیش[7] گرفت یگان

(۱) بقاضت (۲) در مخ پش از بهادر « اور ده نوشته شده و ابی غلط رو نوشت است
(۳) مخ ــــ ارابه (۴) مخ ــــ شوگون
(۵) مخ ــــ جزها و چبها و بنها (۶) مخ ــــ گذارد
(۷) مخ ــــ به پرا پیش گرفت

یکان از امرایان گجراتی بدو پیوستند و تا صد[1] و پنجاه سوار همراه شدند۔ باری بتجسس و تفحص[2] خود را بچاپانیر رسانید و خزانه جواهر و کارآمدنی بجهت همراهی علیحده روانه کرد و چهار صد صندوق پر از طلا و اشرفی و سبیکه[3] و خشت که هر صندوقی چهار من زر داشت باآصفخان وزیر سپرد که بجده (و) مکه رساند که ذخیره وقت رفتن او بمکه باشد۔ اتفاقاً وقت سفر جهازات بود هنوز همایون بادشاه بگجرات نرسیده بود که آصفخان صناديق پر از زر و بعضی مرصع آلات برکشتی بار کرده اوزار کشیدند و روان شده بسلامت بجده (14b) و مکه رسیدند۔ گنج باد آورد این را توان گفت که آصفخان برای سلطان سلیمان بروم و استنبول برد و بهادر خا (نه) باشاهی را آتش داده بکمبایت آمد و دویست غراب جنگی که بجهت غزای فرنگی تازه و نو ساخته طیار داشت از غایت وهم که همایون چون (به) کمبیات بیاید و این نوع غرابهای آماده و مستعد به بیند مبادا از پی من بیاید۔ همه را آتش زده و خود با خود پنج شش غراب و مقربان نزدیک از امرایان همراه گرفته به بندر دیب شتافت ز آن سحوالی ها (کذا) و مرصع آلات و جواهر قیمتی که براه خشکی روانه بندر گهوگه و دیب می خواست کند و در نیمه راه بدست کولیان و بهیلان بتاراج رفت و آن پرایها و خواهر زنان بهیلان و دخترگان بتصرف در آورده۔ گاهی گوش و گردن خود را می آراسة و گاهی سروبر خود را می پیراستند و آن جواهر را به بهای خاک میفروختند ۔ و مدتها جوهریان بنادر بان بهیلواڑه میرفتند و خرید جواهر میکردند مصرع ۔

الله الله که تلف کرد و که اندوخته بود ۔

آری دولت و مال و جاه دنیای سریع الزوال بی بقا را اصلا ثباتی و دوامی نیست حالا مدتها ست که زمره مغلوبان و غالبان در عوصه فنا فانی گشته خاک تیره یکسان گشته اند و بجز خرمن اعمال از نیک باید از مزرعه دنیای دنی باخود همراه نبرده اند و این کهنه رباط که مسکن غافلان و آرمگاه بیخبران است (15a) بهمین دستور گاهی خراب و گاهی معمور و گاهی در مسرت و گاهی در مضرت گاهی در انس و الفت و گاهی در رنج و کلفت و گاهی در فتح و غنیمت و وقتی در کسر و هزیمت

(۱) مخ ـــ تا صد صد (۲) مخ ـــ بجستن و تجس
(۳) پاره نقره و مانند آن گداخته

گاهی در ذوق و راحت وقتی در بلا و جراحت خوش است که غریق بحر
غفلت وقتی از اوقات آشوب ایام حیات شمه بخاطر رسانیده ار تقلب احوال
و تبدل اوضاع که از عادات این جهان بیقرار و عالم بیمدار بیاد آورده خود
را بمرحله عبرت و انتباه رساند و نسخه از پند نامه اعتبار بر گیرد و از
شیخ ابوالمظفر تالیشی روایت کرده اند که روزی بر باره هرات نشسته بودم
و در احوال که گذشته از روی اعتبار تاملی میکردم ناگاه خضر را علیه‌السلام
دیدم از من پرسید که در چه فکری گفتم در اندیشه روزگار و تعاقب
ادوار لیل و نهار و طول باره این حصار رفیع المقدار - خضر فرمود که
این خود سهل است اما من این بلده را یاد دارم که بحری عظیم و قعری
سهیم بود و باز دیده ام که خشک شده و خار بسیار رسته بعد ازاں مشاهده
من گشته که ضیاعی و باغی پر از گل و لاله و میوهای شیرین بر دوحات
نهال اویزان و باز آن مزرعه را بداس تحویل و تبدیل درووده و خرمن رعنائی
اورا بباد فنادر داده و حالا چنین شهری معمور شده می بینم و هم از حضرت
خضر علیه‌السلام (15b) منقولست که موضع شهر هرات دریای ذخاز بود
و زمینی که حالا سوق هرات است هر سال چندین افریده در آنجا غریق‌می
شدند - و در آن بحر عمیق بر سر آب فنا و ممات شنا ور می گشتند این
مکان بس جای خطرناک بود - چنانچه هر سفینه که بد انجا رسیدی غرق
شدی و در تعداد بنای هرات وجوه بسیار نوشته اند - یکی آنکه سیفی[1] هروی
در تاریخ هرات آورده که از مولانا ناصرالدین حسنی شنیدم که در تاریخ
خراسان چنین یافتم که پیغمبری از پیغمبران مرسل بتعلیم جبرئیل علیه‌السلام
شهر هرات بنا نهاده وجه دیگر ازین رباعی مستفاد میشود -

رباعی

لهراسپ نهاد ست هری را بنیاد گشتاسب دور بنای دیگر بنهاد
بهمن پس ازو عمارتی نو کرده اسکندر رومی همه را داد بباد

وجه دیگر آنکه ابوالحسن صفوانی بوسایط از رسول صلی الله علیه‌وسلم روایت
کرده است که آن حضرت فرموده است حضرت حق سبحانه را در خراسان
شهریست که آنرا هرات خوانند - خضر و الیاس و ذوالقرنین آنرا بنا کرده
اند و از حضرت الهی برآن شهر برکت خواسته اند و حضرت جنت آشیانی

(۱) مخ ـــــــ صیفو

چون به تخت گاه چانپانیر رسیدند تخت گاهی سوخته و از دود آه دل ساکنان قدیم تیره و سیاه شده جانها (ی) اکثرش که ارکان دولت متعلق بود (16a) لیس فی‌الدار غیره دیار گشته و قلیلی که از جای خود نتوانستند جنبید در کمال ترس و هراس خوار و بیمقدار مانده و قلعه رفیع عالی که بایوان کیوان همسری داشت در قبض اختیار خان وزیر مشید[1] و مضبوط گشته بخاطر مبارک چنان رسید که چون بهادر بکمبایت شتافته اگر بمسارعت از دنبال او رویم شاید که بدست آوریم چون بکمبایت رسیدند تمام اغربه و کشتی هارا سوخته یافتند از دنبال بهادر نتوانستند شتافت چند روزی بکمبایت توقف شده گجراتی (که ملک احمد باو میگفتند بخاطر نامبارکش رسید که از جماعه بهیلان و کولیان شبخونی برسر همایون[2] آورند این خبر بگوش پیر زالی که پسرش به بند رفته بود و جهت پیدا ساختن پسر خود وسیله می جست رسید فی‌الحال کمر ارادت بسته بدرگاه همایونی شتافت و اظهار خبر شنیده را خواست که بطریق سر بسمع سمیع بادشاه رساند بخت تمام حضرت بادشاه از حال او خبر شده بمواجه حاضر ساختند بعرض رسانید که پسری داشتم و دراین آمدن خسرو جهانگیر از من فوت شده اگر اشفاق بادشاهی دستگیر نشود جگر گوشه من همچنان در عرصه فقدان و تلف بماند و جهت التماس این داعیه بدست خالی نیامده ام ـ بلکه از نوادر تحف که سلاطین را بهترین اشیاء است بخدمت آورده ام (16a) که بتحریک بعضی اعدای دولت استد عای شبخون از فرقه پر تفرقه بهیلان و کولیان شده است و وعده ریختن ایشان بر مردم بادشاهی امشب است ـ بهمه حال از روی حزم و احتیاط پر حذر باید بود و تباهل غفلت مردم خود را بعرصه تلف و هلاک نباید انداخت ـ حضرت بادشاه فرمودند که این گم پسر[3] سخنی آورده است اورا نگاه دارید که فردا پسر گم شده اورا انشاء الله که پیدا شود باخود صله خوب باو رسانیم حضرت بادشاه خود با جمع مقربان برسرتلی ازیک طرف چادرها بساطی بتاریکی فرش کرده صحبت میداشتند که نیم شبی جماعة کولیان بسیار برچادرها ریختند ایشانرا کار بکس نبود بغارت اسباب خیمه مشغول شده همه را پاک رفتند و رفتند چونکه صباح شد حضرت بادشاه از سر قهر بر سر کرسی غضب نشسته شهر راغارت و سوختن فرمودند بعضی اعیان و قضاة از روی شفاعت

---

(۱) منع ــــ مقید (۲) منخ ــــ همان
(۳) منخ ــــ پر

مصاحف را بجهت سوگند و قسم که مارا ازین خبر و علم نیست و ما باین تهمت و گمان مظلو میم و از لوث این گناه مبرا ومرحو میم حضرت بادشاه رحم و شفقت را کار فرموده برین مشتی بی گناه بخشانید شفاعت ایشان سود نکرد و دستارها از سر ایشان بر گرفته و دستها را برهم بسته ایشان را در جمیع اسیران اول نگاه داشتند و تمام شهر را آتش زدند و سید شریف گیلانی کروری[۱] و مقطع (17a) ده ساله کمبایت و پسر او سید قاسم منصب‌دار پانصدی که در وقت آمدن بهادر بکمبایت ازو پنهان و مخفی شده نه همراهی بهادر کردند و نه بمراکب و ساز و برگ گریز اصلا مدد نکردند بآمدن جنت آشیانی ابتهاج نموده - بمنازل نزه فرود آورده شیلان بادشاهانه کشیدند و به تحف و هدایا خود را از جمله ممتازان گردانیده بودند خانهای ایشان سلامت ماند باقی اکثر و غالب منازل کمبایت همه علف زبانه آتش گردید و غارتی عجیب و تفرقه مهیب بر جمهور سکنه کمبایت واقع شد آن سید شریف و سید قاسم که از این بلیه سلامت جسته بودند چون نظر قهر الهی بر اهل گجرات شامل حال گشته بود وقتی که مغول از گجرات بولایت خود بسبب خلل محمد زمان میرزا رفتند و بهادر به کمبایت آمد و حال سوختن وغارتیدن متمولان کمبایت دید و سلامت حال سید شریف و قاسم مشاهده کرد ایشان را از جاهای که نهان شده بودند پیدا ساخته آوردند و پدر (و) پسر هر دورا گوش‌وبینی بریدن فرمود و در بریدن گوش و بینی پسر چندان مبالغه کردند که گوشها را با خود رخسارها بالکل بریدند و چندان ناگواراکاری[۲] کردند که همه روز از بیم گذشت و پدرش سید شریف با ریش سفید سالها زنده ماند و در جانپانیر سید حسن مشهدی که در لباس فقرو درویشی بسر می برد و هرچند بهادر زرها باومی فرستاد (17b) از عالم استغناء و توکل بر عطای (۱) و التفات نمیکرد و بعد از آمدن همایون چون زرهای خزانه بادشاهی به سپر و ترس بیرون از حساب و شمار بسید عزیز بصورت ادرار فرستادند قبول کرد بهادر را دل ازین غصه درد کرد و آن سید مظلوم را نیز گوش و بینی بریدن فرمود و اخراج کرد بان حال برخاسته بدکن نظام‌الملک رفتند و وظایف و قریه هاگرفتند عمارات و مسجد و بقعه و خانقاه و رباط فرموده و حالا پسران او در دکن هستند و مادر بهادر بائی لکهمانی از راجه زاد های گراسی بود و او مدتها در دولت و سلطنت پسر خود بفراغت گذرانید و حضرت جنت آشیانی که در

(۱) خ ـــــ اروی (۲) مخ ـــــ کورده

پای قلعه چاانپانیر نشستهٔ بودند خانجیو داؤد قاضی زاده قصبه نریاد که برتبه وزارت رسیده خطاب اختیار خانی یافته بود و اورا در شعر و معما رسانیت تمام بود در وقت گریختن[1] بهادر قلعه را باو سپرده بود و او مفتیان و عالمان را پیش خود نشانیده در تحقیق مسائل میکوشید که هرگاه بادشاه ما از مملکت طرح افتاده باشد و بادشاه دیندار مسلمان تمام ولایت به تصرف خود آورده چنین قلعه محاصره دارد آیا جائز هست مارا که رو ببادشاه اسلام توپ و تفنگ رها کنم درین لباس سد باب جنگ و توپ اندازی کرده اوقات را بمجلس علم و صحبت اهل فضل میگذرانید (18a) و باین عقیده که من این قلعه را بسیار مدت از آسیب سم ستور بیگانه نگاه خواهم داشت و باین سبب تنگی در عیش خلائق پیش گرفته ـ در دادن غله تنقیص می نمود که مدت بسیار آذوقه وفا کند و مردم بالآ از ضیق عیش بتنگ آمده دست باسباب معیشت میزدند و ار راه پنهان بعضی طامعان غله و روغن ببا لا می دادند باین طریق که مردم بالا زر و زنبیل مابین می آویختند ایشان غله و روغن در زنبیل نهاده بالا میفرستاند و حضرت جنت آشیانی هر صبح و شام برسم کسب هوا و سیر گردا گرد قلعه تفرج اماکن نزه فرح بخش و پیدا کردن مسلکی که طریق صعود بر فلک قلعه صورت یابد بدولت سوار میشدند یکباری از دور دیدند که جمعی از گوشه غاری بیرون آمده چون سواران را دید خود را باز پس کشیدند حضرت پادشاه را ازین که بر گشتن دغدغه شد با خود سواران از پی ایشان رفتند گرفتند وپرسیدند گفتند که ما هیزم کشانیم به که بجهت هیزم به این جنگل در آمده ایم چون بعضی او عیه و ظروف غله و روغن بـایشان بود قمچی چند که بایشان زدند راست پیش آمده گفتند که ما غله و روغن بمردم بالا میفروشیم و زری از ایشان میگیریم خوب نگاه کردند که موازنه ...[2] شصت هفتاد گز بلندی دیواری از سنگ بدستیاری معماران قدرت ساخته شده باشد هموار و تنگ که پای مورچه بان بند نمیشود (18b) سر بهوا کشیده در خاطر مبارک آورده ـ حدادان هنرمند و آهنگران خردمند را طلبیده هفتاد هشتاد میخ آهنی از آهن نیک ساختن فرموده و طناب های محکم تافتن و بند های قوی و ستوار برهم بستن این مصالح بالا رفتن مهیا کرده نیم شبی آن موضع بدولت متوجه گشتند و آن میخ هارا بدیوار قدرتی بفاصله یک یک گز کوفتند که خوب استوار نشست و جوانان دلاور و

(۱) میخ ـــــــ ریختن (۲) جای سپید است

هنروران[1] شجاعت پیکر بدست و دندان چسپیده بالا رفتن گرفتند و سی و هشت نفر بالا رفتند و خانخانان بیرم خان و بذات اشرف اقدس خود چهل تن تمام شده بالا رفتند و دروازه که باین ضلع نزدیک بود جمعی را تعین کرده بودند که بیرون دروازه اسپان حاضر سازند و از اندرون مردم بدروازه رفته قفل شکستند و پاسبانان که هرگز بخیال و گمان ایشان نبود که چنین واقعه پیش خواهد آمد ازین حالت سراسیمه گشته خود را بقلهٔ کوه که آنرا موليه میگویند کشید (ند) و در هر نفسی لشکر بالای قلعه افزون میشد تا عدد ایشان به مئین و مات رسید و نقاره فتح نواختن گرفتند و از مردم گجراتی احدی بجنگ مقابله نکرد و ابواب محاربه و مقابله بالکل مسدود گشت و اختیار خان (*19a*) امان طلبیده از موليه فرود آمده بشرف بساطبوسی سر افراز گشت اورا بدولت استمالت دلنوازی فرمودند ـ و از واهمه ها مطمئن ساختند او در بدیهه بطریق عرض اخلاص معمای باسم همایون گفت ــ

معمه

کج باز بر نتابد ذوق جمال خاوان بر ماه ماست روشن دلهای راست بازان بر ما که هی آمد هما شود و دلها راست که یمین است میم و یا که بازان شود میزان گردد و علامت میزان در تقویم واو است و آن واو که دریا و نون یمین در آید همایون شود بسیار خوش کرده سروپا خاصه مرحمت کردند و فرمودند که اگر خواهی در خدمت ما باش و اله به پیش صاحب خود برو او صاحب قدیم خود را اختیار کرده مرخص گشت و بهادر چون بجهت مقابله همایون بادشاه مدد از فرنگ بندر گو وه طلبیده بود ایشان (را) عجز بهادر که ازو ترس و هراس بسیار داشتند یقین[2] شد سجدات شکر الهی آورده در ساعت تهمه مراکب و اغربه و سفن و توپ و تفنگ بسیار اشتغال نمودند ـ چون حضرت جنت آشیانی از خبر خرابی آگره و دهلی بسبب فترت و آشوب که محمد زمان میرزا فرستادهٔ بهادر از سر استعجال عنان مراجعت مصروف داشته برگشته بودند و عمادالملک و دیگر امراء مثل خانجهان وغیره هما بجمعیت گجراتیان پرداخته و لشکر (*19b*) جرار بهم رسانیده در اخراج مغلان از احمدآباد و جانپانیر و دیگر بلدان گجرات متوجه گشتند و باندک سعی صورت استخلاص مملکت در مرات حال مرئی گشت عرضه داشت به بهادر نوشتند ـ

(۱) مخ ــــــ هنریران (۲) در مخ پس، از یقین ایشان آمده

که شه نشین چشم ما نکیه گه خیال تست
جای دعاست شاه من بی تو مباد جای عروس

ملک از دست اغیار خلاص گشته بی توقف بعزم سریر اقبال مصیر متوجه این حدود شوند سلطان در ساعت با یلغار روی بتختگاه خود نهاد و یوسف گم گشته بکنعان باز آمد درین اثنا خبر آمدن غرابها و کپتان[1] بسلطان رسید چون سلطان منت طلبیده بود و مواعید خسروانه درمیان آورده بجهت عذر خواهی خود روانه بندر دیب شد که آنجا بوده نگذارد که بندر دیب به تصرف فرنگ رود و نور محمد خلیل که به حجابت به پیش فرنگ رفته بود در اثنای شرب خمر عیار نیت سلطان بهادر از محک کلام خال انتظام حاجب معلوم کردند که بهادر باوجود الحاح در استدعای مدد و کمک حق السعی مناسب به ایشان تفویض نخواهد کرد ایشان از آمدن به ملاقات سلطان خود را کشیده بتمارض زدند سلطان (را) معلوم شد که تما[2]رض کرده نمی آیند حزم را کار نه فرموده خود به بهانهٔ پرسش و آوردن ایشان به بندر بر یک دو غراب با چند مقربان نزد کپتان رفت و دستی (20a) بر نبض او نهاده بمبالغه خواست که اورا با خود به ساحل برد ایشان چون استمزاج حقیقت حال از نور محمد خلیل کرده بودند بنیان و ثوق و اعتماد ایشان خلل پذیر شده بود - اباکرده در قصد نگاه داشتن سلطان شدند که اورا در قبضه بی اختیاری نگاه داشته بجلد وی خدمت کمک چندین بندر مثل سورت و بروج ازو نوشته بگیرند و رخصت مراجعت کنند - سلطان احساس این معنی نموده بی محابا برخاست که از غراب ایشان بغراب خود رود جوش که قاضی فرنگ بود بمنت پیش آمده سر راه سلطان گرفت سلطان عجول نیمچه از کمر کشیده زد بکمر قاضی و اورا بدونیم کرد ایشان صور جنگ و ازدحام جمعیت نواختند در ساعت اغربه فرنگ اطراف غراب سلطانی را گرد کردند و چون سلطان خواست که از غراب ایشان بجستن بغراب خود اندازد ایشان غراب خود را پس کشیدند و سلطان بغراب خود نتوانست رفت در آب افتاد از اطراف و جواب اورا به برچه و نیزه زیر کردند و دیگر مقربان او همه را در عرصه تلف آوردند این قضیه در سیوم شهر رمضان سنهٔ نهصد و چهل و سه هجری بوقوع رسید

(۱) منح ــــــ کپتان
(۲) منح ــــــ تمارضت

خواجه ملاّ محمد برد سیری (کذا) در تاریخ شهادت سلطان بهادر «قتیل کلاب فرنگ» گفته

۹۴۳

(سلطـان محمود سـیوم)

جلوس سلطان محمود بن لطیف ابن اخ بهادر (20b) سنة نهصد و چهل[1] و سه هجری پدرش لطیف خان با بهادر خان عقد دوستی و برادری داشت[2] و باوجودیکه برادر پدری بود و محبت و دوستی علاوه نسبت برادری شده در عالم انشراح و انبساط بهادر به لطیف خان گفت که اگر امر مملکت بر تو قرار گیرد چگونه با من پیش آئی ـ گفت قرص نان مملکت را بدو بخش متساوی کرده هریکی طرفی از مملکت و شقی از ولایت در تصرف آریم بعد ازان لطیف خان پدر سلطان محمود از سلطان بهادر پرسید که اگر سلطنت و امر خلاف پدر برتو مقرر شود تو بامن چه عمل کنی ـ گفت که سلطنت و بادشاهت شرکت برنمی تابد ـ اول در نفی تو من سعی کنم بعد ازان (به) تمشیت مملکت داری پر دازم چونکه بعد از قتل سکندر شاه بن مظفر شاه که امراء و ارکان دولت که کسان بطلب سلطان بهادر فرستادند ـ لطیف‌خان که سر بعالم نهاده بود دور تر رفت و بهادر برادران[3] خود راته سر تیغ در آورده ـ نقش مهربانی باب غیرت شسته خرمن اخروی خود را باتش ظلم و بیدادی بسوخت و همه را بباد فنا برداد و از غضب الهی اصلا اندیشه نکرد ـ اعاذاً بالله من من غضبه و عقابه و شر عباده و من همزات الشیاطین ـ در اندیشه این صورت عمل قابیل نسبت به هابیل ملحوظ نظر و منظور دیدهٔ بصر میکرد و حاصل (21a) کلام چون دست از قتل و خون همه برادران بشست محمود پسر لطیف مذکور که در سن طفولیت بلکه شیر خوارگی بود اورا به پناه عادل‌شاه[4] برهانپوری بر سر قلعه محبوس نگاه داشته موکلان معتمد برو گذاشته بودند چون بهادر بآن طریقی که نوشته شد رخت سلطنت داری بملک دارالجزاء کشید امرا و ارکان دولت بهم نشسته ـ مشورت کردند که چه باید کرد ـ وارث ملک نمانده و این معنی گاهی که پیش نهاد بهادر میکردند

(۱) مغ ــــ چل (۲) مغ ــــ داشتند

(۳) مغ ــــ برادرگان

(۴) این غلط است زیرا که عادلشاه برهانپوری پیش جلوس سلطان بهادر وفات یافت ـ

میگفت که عادلشاه اسیری ولی عهد من است ملک گجرات نیز ازو باشد چون کسانرا بطلب او فرستادند بصد صرف ازمه وانعطاف اعنه شده بود که متقاضی اجل صوت الرحیل بگوش اجابت نیوش او رسانید به ضرورت محمود بن لطیف را یاد آورده بگجرات آوردند و پسر عادلشاه اسیری به همان دغدغه پدری سواری گجرات بخاطر رسانیده چند منزل پیش آمد و امراء گجرات را سلطان محمود وارث حقیقی معقول تر افتاده ایشان بجمعیت برسر او سواری کردند و اورا ازین داعیه و دغدغه پشیمان ساختند و سلطان محمود را بتقریب خورد مدتی بی استقلالی و بی اختیاری حاصل بود عاقبت الامر بعد از ترددات[1] بسیار بقوت طالع امرایان نا دولت خواه را مثل عالم خان و دریا خان و عمادالملک و الف‌خان را اخراج و نفی کرده افضل خان بنبانی را وزیر وکیل ساخته (21b) ازو در کار خوب شد یکی که خزانه معمور کرد دوم آنکه جاگیر هیچ فردی از افراد ارباب مناصب باز یافت نفرمود و در عهد وزارت او مزاج بادشاه از درجه اعتدال انحطاط نیافت - و رسولان سلاطین و حاجبان خواقین از اقطار و اطراف بلاد متردد شدند و حضرت همایون بادشاه نیز فرزند گفته درجه اعزاز و اکرام اورا بلند می داشتند و ارتفاع اعلام متابعت اورا بجانب خود مستقیم الحال میخواستند - چنانچه بعد از فوت اسلام خان پسر شیرخان سور نامه بسلطان محمود نوشتند که شما[1] از آنطرف و ما ازین جانب در استخلاص ولایت از دست افغانان اتفاق نمائیم که نتیجه این مدد بطریق احسن بشما عاید و راجع خواهد شد سلطان محمود پیش خانه بجانب مندو زده میخواست که بر آید قضیه شهادت او بدست برهان مخلدار در شب[2] مولود سنة نهصد و شصت و یک واقع شد و عزیمت مند (و) در توقف ماند و شاعری در فوت سلاطین ثلثه تاریخی گفته -

تاریخ

سه خسرو را زوال آمد درین سال	که هند از عدلشان دار الامان بود
یکی اسلام شه سلطان دهلی	که او در عهد خود صاحب قران بود
دوم محمود شه سلطان گجرات	که او چون دولت خود نوجوان بود
سیوم آمد نظام‌الملک بحری	که در ملک دکن خسرو نشان بود
ز من تاریخ فوت این سه خسرو	چه می پرسی زوال خسروان بود

۹۶۱

(۱) اصل ـــــ برود آب (۲) منخ ـــــ درشت

INDEX

CORRIGENDA AND ADDENDA

Page 1, line 19, *for* 707-735/1307-1383 *read* 707-785/1307-1384
Page 8, line 16, *for* Asa Chil *read* Asa Bhil
Page 8, line 18, *for* خیره *read* باخیر
Page 11, foot note 2-3, line 3, *for* br *read* by
Page 16, line 20, *for* بارا *read* بازار
Page 16, foot note 2, *for* بهدس *read* قلم
Page 16, foot note 3, *for* قلم *read* بهدس
Page 18, line 7, *insert* ۱ *above* بشری
Page 18, line 20, *for* حلوای *read* حلوی
Page 18, line 21, *insert* ۳ *above* فلام
Page 18, foot note 1, line 1, *for* حلوای *read* حلوی
Page 18, foot note 1, line 2, *insert* مه *before* ذی‌قعد
Page 18, foot note 1, line 3 *for* دا *read* با
Page 18, foot note 3, *for* مهدی *read* احمدی
Page 18, foot note 4, *for* سانبود *read* سانبهر
Page 19, foot note 12, lines 2-3, *delete* کنید
Page 19, foot note 17, *for* نمان *read* نمایان
Page 22, foot notes 2-3 *for* منع *read* مخ
Pase 23, line 3, *insert* ۲ *above* الشداد
Page 25, line 16, *for* اقبالی *read* اقبال
Page 27, line 15, *insert* ۲ *above* اشراف
Page 28, line 15, *for* متم *read* ستم
Page 29, foot note 2, *for* چونکی *read* بهکسی
Page 29, foot note 3, *for* بهکسی *read* چونکی
Page 30, line 17, *for* 13 b, *read* 13 a
Page 30, line 20, *for* انک *read* اندک
Page 30, line 24, *for* ابی *read* این
Page 31, foot note 2, *for* ابی *read* این
Page 32, line 10, *for* پاشاهی *read* بادشاهی
Page 32, line 23, *for* عوصه *read* عرصه
Page 32, line 24, *insert* با *before* گشته
Page 33, line 25, *insert* که *before* حضرت
Page 36, line 7, *for* اباش *read* قیاس
Page 36, line 17, *for* جمعی *read* جمعن
Page 36, line 18, *delete* که *after* ازین
Page 36, line 27, *for* ستوار *read* استوار
Page 37, line 17, *for* الله *read* الا
Pagc 38, line 9, *for* خال *read* خلل
Page 40, line 11, *for* درکار *read* دوکار